Josip Milićević
Hrvatska akademija Znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci
Ružićeva 5, 51000 Rijeka

PROMJENE U OBIČAJIMA ISTARSKOG SELA

Izvorni znanstveni rad

UDK:392(497.5Medulin)

Prije tri stoljeća (1689. g.) Johann Weichard Valvasor napisao je knjigu u kojoj je djelomično opisao život i običaje istarskog sela. Stoljećima su ti običaji i vjerovanja održavani u gotovo nepromijenjenom obliku, a početkom 20. st. dolazi do naglih promjena, koje su još izraženije u prvim desetljećima druge polovice ovog stoljeća.

U prilogu su opisani neki primjeri tih promjena u svadbenim i drugih običajima vezanim uz život pojedinca, kao i u društvenim običajima, za koje postoji mogućnost da će ih i u novim oblicima održavati i buduće generacije.

Uvod

Godine 1689. objavio je Johann Valvasor opsežno djelo o vojvodini Kranjskoj, u kojem opisuje i istarsko područje, te opisuje seoske običaje i vjerovanja. Tako pri opisu svadbenih običaja spominje svatovske funkcije: starješina (piše: *Starashina*), nastačilo *(Nastazhilo)* i djeveri (*Deuri*). Te su nazive donijeli doseljenici iz dinarskog područja i u kasnijim stoljećima u Istri su zaboravljeni ili održani tek u pojedinim selima. Ipak se može reći da su gotovo do početka 20. st. u Istri održani običaji u onakvom liku kakvoga bilježi Valvasor, ali su njegovi opisi nepodesni za uspoređivanje, jer ne navodi sela i područje u kojima su zabilježeni. Opisuje duge dijaloge i zdravice svatovskih uzvanika, igre oko traženja mladenke, obredni obilazak i darivanje vode, te *klepačiju* uz vjenčanje udovca ili udovice.[1]

Neki zapisi i kazivanja starijih ljudi upućuju na zaključak da su svadbeni običaji od početka 20. st. održani u sličnom obliku i opsegu kakvoga bilježi Valvasor. Prve promjene dolaze koncem 19. st. s razvitkom i prodorom industrijalizacije u seosko gospodarstvo i početkom nestajanja narodne nošnje. Tada

[1] Johann *Weichard Valvasor*, Die Ehre des Herzogthums Krain. Leibach – Nürnberg 1689, str. 328-334.

počinju nestajati neki običaji, vjerovanja (posebno uz nekadašnji način gospodarenja) i oblici druženja u kojima je bitnu ulogu imala usmena tradicija. Međutim, nagle promjene nastupaju tek iza II svjetskog rata, kada se umjesto otvorenog ognjišta u seoske domove uvode štednjaci, električna rasvjeta i tekuća voda, te kada seljaci počinju raditi u gradu pa im poljodjelstvo gotovo postaje sporedno zanimanje. Tu brzinu promjena najbolje pokazuje slučaj otvorenog ognjišta, jer čim je ono nestalo iz seoske kuhinje nestala su i brojna vjerovanja vezana uz njega, a zaboravljeni su i zanimljivi i veoma brojni nazivi pomagala uz loženje vatre i pripremanje hrane na ognjištu.

Godine 1952. i 1953. suradnici Instituta za narodnu umjetnost iz Zagreba bilježili su u Istri folklornu i etnografsku građu. Nailazili su na izuzetno dobre starije kazivače koji su znali pričati nekadašnje priče, recitirati dugačke pjesme i opisivati svadbe iz zadnjih desetljeća 19. st. s dugim zdravicama i dijalozima. Takve je opise svadbi zabilježio Nikola Bonifačić Rožin u različitim istarskim područjima.[2] U nešto manjem obimu takvi opisi mogli su se zabilježiti i desetak godina kasnije, a nakon toga postaje teško naći starijeg kazivača koji bi mogao dati iscrpnije opise. Do toga je došlo i stoga što se običaji više ne vrše u takvom obliku, ljudi se više ne sastaju uz ognjišta i ne postoji prenošenje usmene tradicije, a posebno je jak utjecaj televizije i drugih sredstava informiranja. Tako sam 1962. g. kod jednog kazivača u Borutu zabilježio obilje zanimljivih podataka o običajima i vjerovanjima. Kad sam nakon petnaestak godina opet došao, kazivač se sjetio ranijeg susreta i kazivanja o prošlosti, ali se nije mogao sjetiti mnogih opisa i detalja. Iz bilježnice sam mu pročitao neke podatke, a on je rekao da ih je zaboravio, te pokazujući na televizor dodao: "On je kriv za sve!" Potom je objasnio da sa sinom ne može razgovarati o prošlosti jer je po čitav dan na poslu; snahu njegove priče ne zanimaju, a i unuk mu kaže da je dosadan i da je bolje gledati TV-program. Stoga sjede pred ekranom, gledaju program i – ne razgovaraju.

Jasno je da nakon nestajanja nekadašnjih običaja i vjerovanja ne ostaje praznina, nego nastaju neki novi običaji ili barem nove varijante dijelova nekadašnjih običaja, ali i ti običaji zadržavaju dvije osnovne težnje: ostvarivanje kolektivnih zabava i isticanje materijalne ili novčane moći pojedinca. To isticanje danas je još naglašenije i postaje obveza sve širem krugu sudionika nekog običaja, što je posebno vidljivo pri pogrebnim običajima. To nadmetanje u nekim područjima naše domovine mnogo je naglašenije, ali počinje se javljati i u istarskim selima. Pojedinci nerado prihvaćaju ta nadmetanja i velike troškove (skupi vijenci, glazba, čašćenje, veliki nadgrobni spomenici), ali ne mogu postupati protiv već uobičajenih normi seoske sredine.

U ovom prilogu bit će izneseni samo neki primjeri promjena u životnim, godišnjim i društvenim običajima koji pokazuju da se ne radi samo o temeljitoj promjeni na relaciji nepismeni seljak – građanin, nego i izjednačavanju kulture i načina života na relaciji selo – grad.

---

[2] Rukopisi iz arhive INU (Danas: Zavod za istraživanje folklora u Zagrebu) pod brojem: 87, 88, 90, 91, 118 i 140.

1. OBIČAJI VEZANI UZ ŽIVOT POJEDINCA

Svadbeni običaji

Valvasorov opis svadbe s brojnim uzvanicima i obilatom trpezom vjerojatno je idealizirana slika kako bi svadba u svim slučajevima trebala izgledati, a veća je vjerojatnost da su u to doba, kao i u kasnijim stoljećima mnogi brakovi sklopljeni bez gozbe i obilja, pa tako i za početak 19. st. Nevio Šetić govori o velikom siromaštvu na selu i o činjenici "da lijepe običaje narušava i veliki broj divljih brakova."[3] Brojni slučajevi čedomorstva i divljih brakova u tim razdobljima u najvećoj mjeri su posljedice siromaštva i bijede u istarskom selu. Tek polovicom 19. st. dolazi do obogaćivanja većeg broja seljaka, pa je tada moguće da se u većem broju počinju priređivati bogatije svadbe, slične Valvasorovim opisima. Takvu svadbu iz jednog područja Pazinštine opisuje Jakov Mikac, a ovdje će biti iznesen njezin kratki sadržaj. Nakon što su se mladi zavoljeli i dobili suglasnost roditelja za sklapanje braka slijedi dogovor roditelja i vjeridba, zatim crkvene napovijedi, prijevoz škrinje s mladenkinom *dotom* i pripreme za vjenčanje. U subotu ujutro mladoženjini svatovi pješice dolaze pred mladenkinu kuću. Prate ih svirači i putem se svira, pjeva i puca iz pištolja i pušaka. Nailaze na zatvorena vrata i uz određene dijaloge i prijetnje traže od domaćina da otvori vrata i preda im golubicu, koja je pobjegla u tu kuću. Ukućani ih nastoje prevariti i podvaliti neželjenu osobu umjesto mladenke. Ta igra može potrajati duže vrijeme, nakon toga svatovi ulaze u kuću a domaći ih počaste. Potom idu u crkvu na vjenčanje, zatim na ples u gostionicu a onda mladoženjinoj kući. Opet nailaze na zatvorena vrata i opet se vode određeni dijalozi prije ulaska u kuću. Večera uz pjesmu, ples, zdravice i govore traje cijelu noć. U određeno doba dijele se darovi: većinom košulje, čarape i marame za glavu. Ujutro se svatovi razilaze. Među svatovima spominje se *stari svat* i *djeveri.* U Kringi se spominje i običaj otmice te vjenčanja bez svadbenog običaja, u slučaju kada roditelji ne pristaju na sklapanje braka,[4] ali se ne govori o slučajevima vjenčanja i izbora bračnog druga isključivo po želji roditelja iako kazivači govore da je to bila česta pojava u prošlosti.

* * *

Da bi se vidjelo kako je stvarno izgledalo vjenčanje i kakve su promjene u običaju zabilježili smo u istom području podatke o tri vjenčanja iz tri generacije iste obitelji. Po želji najmlađeg bračnog para u prilogu neće biti navedena imena i naziv sela iz kojih potječu mladenci. Brakovi su sklopljeni u vremenskom rasponu od 54 godine: prvi 1923. drugi 1956. a treći 1977. godine.

---

[3] *Nevio Šetić,* Pazin i Pazinština u doba Napoleona. U: Pazinski memorijal 18, Pazin 1989, str. 67.

[4] *Jakov Mikac,* Istarska škrinjica. Zagreb 1977, str. 180 i 188.

Nakon obavljenih zaruka i dogovora roditelja (kom prilikom je mladoženja darovao zaručnici prsten, *veticu* i *brhan*), prvi bračni par dogovorio je da će vjenčanje biti u selu A. iz kojeg je bila mladenka. Mladoženja je u to doba imao 23 a mladenka 20 godina. Njihov brak je posljednji koji je u Pazinštini sklopljen "na hrvatskom obredu", kako se tada govorilo, tj. samo u crkvi, jer se iza toga moralo vjenčati prvo na općini a potom u crkvi. (Kazivačica kaže da su u početku vlasti stimulirale takav postupak s time što su mladenci dali izvjesnu sumu novca. Mladi su otkrili da se takav brak trebao registrirati u roku od tri mjeseca jer je u protivnom automatski bio poništen, pa su se neki samo formalno vjenčali i uzeli novac, a poslije to iskoristili za brak sa drugom osobom).

Posebnost ovog vjenčanja je i u tome što je dogovoreno da se istog dana udaju dvije sestre i obavi skromno vjenčanje, jer su roditelji mladenki imali 10-toro djece i nisu mogli organizirati bogatiju svadbu. Uz to je majka umrla, a za njih se brinuo otac i baka.

U četvrtak pred vjenčanje došla su obadvojica mladoženja zaprežnim kolima po *dotu*. Mladoženje su bile iz sela B. i C., a svako je bilo udaljeno od sela A. otprilike oko 8 kilometara. Pored mladoženje u svakim kolima došao je kao pratnja po jedan kočijaš. Mladoženja iz sela C. donio je u kolima pušku i bombu, jer mu je jedan mladić iz sela A. prijetio i najavio da neće dozvoliti da odvede djevojku koju je on namjeravao oženiti. Ipak do sukoba nije došlo.

Ukućani su počastili mladiće a zatim na kola natovarili *ormarun, kućete* (krevete) sa *šustama* i *štramacima* (federe i madrace). U ormaru su bilii složeni *lancuni* i ostala posteljina, krpe za kućanstvo, darovi za mladoženju (košulja, duge *mudante,* potkošulje, *facolić* i čarape), za svekra (košulja i facolić) i svekrvu (*facol* za glavu, *traversa,* kombine i *hlače* – čarape, koje je sama isplela). Uz to je svaka mlada isplela i u doti poslala po 30 pari vunenih čarapa, koje će dijeliti mladoženjinoj rodbini i svatovskim uzvanicima, ako se slavlje održi i u mladoženjinoj kući. (Kada se udavala njihova majka pripremila je 60 pari čarapa, a neke mladenke su pripremale i preko stotinu). Pored toga mladenka je uz dotu poslala i *cukerančiće* (kolače) koje će dijeliti mladoženjinim susjedima nakon dolaska u selo. Za rad u novom domaćinstvu također je poslala svoju preslicu, vreteno, srp i motiku te novu metlu. (Gotovo redovito u svatovskom veselju netko je sakrio metlu i razbacao malo slame po kući te rekao da je kuća prljava pa da bi je mlada morala pomesti. Tada je ona potražila metlu i pomela a svatovi su je ometali i komentirali njezin rad).

Kada je sve stavljeno na kola baka od mladenke sjela je na njih i nije dozvolila da voze dok joj ne plate, a simbolično je plaćeno sitnim novcem. Na izlasku iz sela mladoženje sa kolima naišli su na putu na veliku pregradu, koju su seoski mladići načinili od krupnog kamenja. Uz pomoć dvojice kočijaša jedva su uklonili zapreku, ali su kamenje pobacali na voćnjak ispod puta i polomili šljive.

U subotu, na dan vjenčanja, došli su mladoženje u selo A. s dva kuma, dvije *botre* i dva člana svatovske pratnje, tako da je svaku svatovsku grupu sačinjavalo 8 osoba. Došli su u kuću mladenki a tu su ih počastili i okitili cvijećem.

Nitko od svatova nije bio u narodnoj nošnji, nego mladoženje u novim odijelima tvorničke izrade, a mladenke u haljinama koje su same sašile od kupovnog materijala. Nakon čašćenja išli su u 10 sati u crkvu na vjenčanje, a potom se vratili kući na objed. Predveče su mladenke s mladoženjama obišle selo i oprostile se od suseljana i rodbine. Neki su im dali slatkiša a jedna susjeda veliki ovčji sir.

Nakon večere, oko 22 sata, obadvije svatovske družbe napustile su selo A. i po prohladnoj jesenskoj kišnoj noći pješice krenule do dva kilometra udaljenog raskrižja. Tu su popolovili poklonjeni ovčji sir i potom jedni krenuli u selo B. a drugi u C. Iako se po pravilima svadba trebala nastaviti i u mladoženjinoj kući, uz običajno uvođenje mladenke u kuću i darivanje, svati su se malo počastili i razišli na spavanje. Sutradan je mlada s mužem obišla prve susjede i rodbinu te podijelila darove.

Godine 1956., koncem siječnja, ženio se sin prvog bračnog para iz sela B. Mladoženja je imao 24, a mlada 22 godine. Obadvoje su bili iz sela B. i obadvoje iz bolje stojećih obitelji. Poznavali su se od djetinjstva, po povratku mladoženje iz vojske kratko se zabavljali i budući da je mlada ostala u drugom stanju dosta brzo je dogovoreno vjenčanje.

U to doba općinska vlast je smatrala da će vjenčanje kod matičara zamijeniti crkveni obred. U općinskoj zgradi uređena je svečana dvorana u kojoj pri obredu vjenčanja matičar ima ulogu zapisničara i administrativca, čin vjenčanja za uglednije parove obavlja sekretar komiteta SK, a za parove sa sela neki od delegiranih odbornika. Ipak, nasuprot nastojanja vlasti, rijetki su bili seoski mladenci koji su se zadovoljili tim vjenčanjem, nego nakon toga obavljaju i crkveno. Za većinu je civilno vjenčanje samo formalnost. Otišli su pješice u 8 km udaljeni Pazin, za svjedoke uzeli prve poznanike na koje su naišli, nakon vjenčanja počastili ih pićem, te se opet vratili pješice u svoje selo. Toliko malo im je značio taj čin, da se prilikom opisivanja ni nisu mogli sjetiti dana i datuma.

Budući da su bili iz istog sela dota nije prevezena u četvrtak nego se izabralo pogodnije vrijeme, bez kiše. Prvo je mladoženja kupio *kamaru* (namještaj za spavaću sobu) i opremio prostor koji će pripadati mladima. U tu sobu su susjedi i prijatelji nekoliko dana prije vjenčanja počeli donositi darove. Bogatiji počinju u to vrijeme kupovati vrijednije poklone, no u slučaju ovih mladenaca pokloni su bili u okvirima tadašnjih seoskih prilika i poklona: servisi za vino i rakiju, stakleni poslužavnik (a neki već dobijaju i plastične uz isticanje vrijednosti jer su nelomljivi), stolnjak i vaze za cvijeće. Od krizmenog kuma mladenka je dobila komplet čaša s raznobojnim cvjetnim ukrasima i tekstovima zdravica, a došao je na vjenčanje iz Makedonije, gdje je bio na službi. Došli su i neki rođaci iz drugih područja Jugoslavije i iz Italije. Ukupno su bile 32 osobe na svadbenom ručku.

Još uvijek se nastoji svadbu održati u subotu, ručati kod mladenke a večerati i slavlje nastaviti kod mladoženje. U ovom slučaju vjenčanje u crkvi obavljeno je u nedjelju uz glavnu misu u 10 sati, ručali su kod mladenke i plesali u

veloj kamari (velikoj sobi), a na večeru su došli mladoženji. I tu se jelo i plesalo u najvećoj sobi.

Hrana na piru još uvijek se priprema na prijašnji način i zadržan je redoslijed: pršut i sir kao predjelo, zatim juha, kuhano i pečeno meso (kokoš, puran, teletina, svinjetina) s kiselim kupusom, *njokima* i drugim prilozima. Na kraju su bili slatkiši, među kojima (umjesto nekadašnjih domaćih kolača) sve važniju ulogu imaju torte. Rodbina i prijatelji donose torte, a kada završi svadbeno slavlje mladenka svakom uzvaniku daje po komad torte, nekoliko kolača i *konfeta* (tvrdi bonboni bijele, plave ili roza boje, koji se u to vrijeme dobavljaju isključivo iz Italije). Konfete svati dobacuju i djeci uz put, koja ih kupe s prašnjavog puta. (Stariji kazivači govore da su u prijašnje doba žene narezale u rešeto komade bijelog kruha i to bacali djeci umjesto konfeta). Konfete kupuju na kilograme u papirnim vrećama i dobacuju šakom. Tek pomalo počinju se uvoditi i zamotane konfete i drugi bonboni koji se neće uprljati u prašnjavom putu.

U ovo doba već je značajna promjena u piću koje se pije u svadbenom slavlju. Sve manje se cijeni domaće vino i rakija lozovača. Kao aperitiv uvode se likeri (posebno je cijenjen kruškovac), dok se nakon jela sve više pije pivo i različiti gazirani sokovi.

Sin iz treće generacije ove obitelji ženio se 1977. godine. Imao je 21, a mlada 18 godina. Mlada je bila iz 25 kilometara udaljenog sela D. Dogovorili su da će nakon vjenčanja mladoženja iz sela B. doći živjeti u većoj, novoizgrađenoj kući mladenkinih roditelja.

Mladi su se upoznali na plesu (a u to vrijeme već uveliko mladi automobilima odlaze na ples u mjesta udaljena i do 50 kilometara, te su povećane mogućnosti upoznavanja). Kada su ustanovili da je djevojka trudna odlučili su se na vjenčanje, te o tome obavijestili roditelje. Prvo su mladoženjini roditelji išli u selo D. u posjete i razgovor o mladima, a zatim su i mladenkini roditelji uzvratili posjetu. Takve posjete nisu samo radi upoznavanja nego i radi dobijanja slike o imovnom stanju, što je bitno za davanje pristanka na sklapanje braka. Nisu obavljeni dogovori i prošnja po nekadašnjem obredu, a također nisu obavljene ni formalne zaruke. Prije vjenčanja u crkvi su date tri *napovidi.*

Budući da će mlada ostati u roditeljskoj kući nije bilo prevoženja dote, no u ovo vrijeme već je i u drugim slučajevima izostavljen taj dio običaja. Mladi sami biraju namještaj i kupuju ga novcem što ga daju mladenkini roditelji, ali i mladoženja daje jedan dio.

U odnosu na prijašnje svadbe najveća promjena vidi se u poklonima što ih rodbina i prijatelji darivaju mladencima: pokloni su skupocjeniji i mnogobrojniji, a u nekim slučajevima znaju ih dati i oni koji neće biti pozvani ili neće moći sudjelovati na svadbi. Jasno, najvrijednije darove daju kumovi. Njihov broj je povećan pa sada uz mladoženju idu dva kuma a uz mladu dvije kume, iako se u matičnoj knjizi upisuje samo jedan kum i kuma.

Prijatelji i rodbina mladoženje donose darove njegovoj kući a mladenkini njezinoj nekoliko dana prije svadbe i svi se darovi izlažu u jednoj sobi, kako bi ih posjetioci mogli pogledati. Prilikom ovog vjenčanja mladenci su dobili:

nekoliko lustera i noćnih svjetiljki, 5 zidnih ura različitih oblika i veličina, 2 servisa za jelo, servis za ribu, kolače, bijelu i crnu kavu, veći broj lonaca i drugih kuhinjskih posuda, kristalnih i drugih čaša, dva miksera, električni štednjak, usisavač za prašinu, veći broj ručnika i kuhinjskih krpa, zavjese i zidne tapete, kao i čitav niz drugih pomagala u domaćinstvu. (Par godina kasnije pojedinci su počeli davati i veće poklone: kompletne spavaće sobe, kolor televizore, škrinje za duboko smrzavanje, hladnjake i mašine za pranje rublja).

Vjenčanje je obavljeno u subotu 3. 9. 1977. godine. Kod mladoženje su se prije podne sakupili uzvanici, tu im je priređen ručak, a potom su automobilima krenuli po mladenku. Tu su djevojke okitile svatove karanfilima i ružmarinom, a na automobile stavile karnafile i raznobojne vrpce. Nakon čašćenja kolačima i pićem svatovi su u koloni krenuli za Pazin, te je u Općini obavljeno vjenčanje. Od parkirališta do Općine svati su išli u koloni, s klarinetistom i harmonikašem na čelu. Fotografira se svaki dio, od ulaska u zgradu, potpisivanja i izlaska, a potom slijedi zajedničko fotografiranje pred Općinom. Zatim svati odlaze u fotografsku radnju i dok svirači sviraju na ulici, pojedini uzvanici odlaze u obiližnje gostionice na čašu pića, kod fotografa se snima čitav niz kombinacija mladenaca sa roditeljima, braćom, sestrama, kumovima i prijateljima.

Nakon toga uz zaglušeno sviranje automobilskih sirena svatovi u automobilima voze jedan krug kroz grad te odlaze u selo B. U koloni je bilo preko 20 automobila. I za vožnju u automobilima uvedena su nova pravila: rođak ili prijatelj vozi mladoženju u njegovu automobilu do mladenkine kuće a potom i do Općine. Tek nakon vjenčanja mladenci sjede zajedno u najluksuznijem automobilu (po mogućnosti bijelom mercedesu ili drugom automobilu strane proizvodnje). I tokom vožnje prema selu automobili svatova pozdravljaju sirenama vozila koja susreću, a jednako sviraju i pri polasku kroz sva naselja. Ipak, sirene postaju najbučnije pri ulasku u mladoženjino selo. Pri polasku kraj kuće svatovi bacaju djeci, ili uspore vožnju pa daju u ruke različite bonbone, koji su sada umotani u papir a uz to je i put asfaltiran pa ne mogu pasti u prašinu.

Po dolasku u selo svati izlaze iz automobila i u koloni odlaze u crkvu. Vjenčanju prisustvuju gotovo svi suseljani, čak i oni koji nisu pozvani i neće prisustvovati svatovskom slavlju.

Nakon vjenčanja svatovi su išli u veliku društvenu dvoranu i tu je bila večera i ples. Bilo je preko 80 uzvanika. Večeru su pripremale dvije kuharice iz grada, a desetak žena i djevojaka iz sela pomagalo je manje oko pripreme a više oko serviranja hrane i stalnog pranja tanjura i pribora za svako novo jelo. Kao aperitiv uz domaću rakiju više se služe likeri, vinjak, konjak i strana pića. Predjelo je pršut i sir, ali se sada uz njega služe kisele masline, šampinjoni i feferoni. Zatim dolazi juha i različita jela s mesom u skladu s nekadašnjim jelovnikom, ali se uvode ćevapi i ražnjići i neka jela po hotelskim receptima. Jela se donose na stol u određenim vremenskim razmacima a potom uklanjaju tanjuri bez obzira da li je neki uzvanik zauzet plesanjem i uspio barem okusiti jelo. Muzičari na brzinu večeraju pa potom gotovo neprekidno sviraju cijelu noć i tako uvijek pojedini parovi imaju prilike za ples. Iza ponoći opet dolazi juha i

jela s mesom, kao ponovljena večera. Oko 3 sata ujutro reže se torta, pije šampanjac i stariji uzvanici polako odlaze a mlađi ostaju do jutra.

Oko 1970. g. pod utjecajem iz Italije i u selima je tom prilikom obavezno torta na nekoliko katova, bijele boje, prema vrhu se sužava a na vrhu su dvije figure koje predstavljaju mladence. Režu je mladenci (kao što su nekada lomili svatovski kolač) i daju uzvanicima, a ostatak potom pomagačice kuharice režu na komade, stavljaju na papirne tanjure s komadima ostalih torti i drugim kolačima. To dobijaju uzvanici kada polaze kući.

Uz to svaki uzvanik dobije konfete i cedulju s obavijesti o obavljenom vjenčanju. I to je utjecaj iz Italije. Cedulja je formata 4,5 x 2,5 cm sa preklopom. Na prednjoj strani su u boji otisnuta dva vjenčana prstena, dva goluba ili cvijeće, a u unutrašnjoj strani je u tiskari oštampano ime mladenaca, datum a ponekad i mjesto vjenčanja. Ovisno o bogatstvu ta je ceduljica vezana na mrežicu u kojoj je par konfeta ili na skuplju košaricu ili tanjuriće u kojoj stoje bonboni, uz grančice umjetnog cvijeća i slično.

* * *

Ova tri primjera sklapanja braka s uzimanjem mladenke iz istog i iz drugog sela, kao i slučaj domazeta, te u malo detalja odgovarao bi opisu vjenčanja što bi ga etnolog dobio od kazivača na upit o običajima uz vjenčanje. Ipak se i iz ovih opisa mogu vidjeti promjene koje su stalne u izvođenju ovog običaja.

U prvom slučaju spominje se zapreka koju seoski mladići postavljaju prilikom odvoženja dote. Danas se dota ne vozi ali pri odlasku svatova iz sela mladići nastoje izvesti neku podvalu mladoženji a najčešće izvedu nešto na njegovu automobilu. Nekada čak skinu točak ili tek olabave šarafe na njemu, pa je u jednom slučaju samo sreća spasila jedne svate da nije došlo do nezgode.

U izvođenju svatovskog slavlja promjena se vidi najviše u nepostojanju nekadašnjih dugih zdravica i dijaloga, te u potpunom nesudjelovanju uzvanika u pjevanju. Svirači sviraju, uzvanici plešu, a kada svirači zapjevaju rijetko tko im se pridružuje.

Izmjene su nastale i u darivanju. Mlada više ne daruje košulje i čarape (vunene se više ni ne izrađuju), a mladenci dobijaju mnogo više darova nego što su nekada dobijali. Uzvanici se na neki način natječu u tome tko će kupiti skupocjeniji poklon. Nakon svadbe ne govori se o tome koliko je tko bio duhovit (što se u prošlosti isticalo i cijenilo), koliko je zabavljao ostale, pjevao ili plesao, nego se govori koliko je vrijedan poklon donio.

Ako je u prošlosti mlada bila u drugom stanju nije na vjenčanju smjela nositi uobičajeno bijelo oglavlje ili vijenac, dok danas nosi sve kao i ostale mladenke.

Novo je i objavljivanje vjenčanja u novinama i na radiju. To je u većoj mjeri počelo oko 1970. godine. Prvo su na Radio-Puli počeli mladencima čestitati roditelji i prijatelji, a zatim i druga rodbina, ponekad i desetak čestitki uz naručenu pjesmu. Kasnije su počeli i mladenci čestitkama zahvaljivati kumovima, a u novije vrijeme roditeljima i ostalima. Preko novina rjeđe se čestita, a i to je najviše za obljetnice sklapanja braka, što će biti posebno spomenuto.

Najveću izmjenu doživio je običaj uz vjenčanje udovca ili udovice. U prijašnje doba seoska sredina s negodovanjem je prihvaćala tu vrstu braka, pogotovo ako je udovac ženio djevojku a ne rastavljenu ženu ili udovicu. Stoga je udovac morao prikrivati svoje namjere za ženidbu, jer čim su seoski mladići to saznali počeli su "rompati" poklopcima i starim posudama te "tuliti" u volovski rog. Ako se udovac ljutio onda su postajali još bučniji a ako ih je počastio pićem i nije se ljutio prestali su stvarati buku. To lupanje imalo je ponekad i tragične posljedice. Tako se i 1974. g. bilježi tragičan epilog sukoba prigodom vjenčanja rastavljenog čovjeka i djevojke, iako se možda radilo tek o slučajnom padu poklopca i slučajno izazvanoj buci.[5] U nekim selima "rompalo" se i prigodom svadbe mladića koji je odlazio za domazeta (živjeti u mladenkinu kuću), a Dubravka Bratoljić spominje i rompanje i u slučaju kada djevojka zatrudni vanbračno, te da se u nekim slučajevima uz rompanje i palilo velike lomače od kukuruzovine.[6] Ivo Jardas ovaj običaj navodi pod imenom *klepačija*, te spominje da je u nekim slučajevima "rošta" čak i svećenik kada mu je došao na ženidbu udovac.[7] U novije vrijeme ovaj običaj stvaranja buke potpuno je nestao, jer se u selima vjenčanje udovca prihvaća kao normalna pojava ako to čini zbog održanja gospodarstva ili odgoja djece, iako su takvi slučajevi prilično rijetki i udovci ili udovice ne sklapaju novi brak.

Slavljenje zlatnog pira nije bilo uobičajeno na selu prije II svjetskog rata ni prvih godina nakon njega. U nešto većoj mjeri počeo se slaviti iza 1965. g. i to u početku skromno, u okviru obitelji a kasnije uz tiskanu pozivnicu i obavijesti u svim sredstvima informiranja. Luksuzna pozivnica je preklopljenog amerikan formata. Na prvoj strani u desnom uglu otisnuta je zlatnom bojom grančica s dva vjenčana prstena a na trećoj također zlatnim slovima tekst: "50. godišnjica zajedničkog života", te navedeno ime i rođeno prezime žene, te ime i prezime muža. Potom slijedi tekst: "Ove godine proslavljamo zlatni pir u N..., 29. travnja – 1. svibnja; dođite da se zajedno s nama radujete!" U donjem redu su navedena mjesta vjenčanja i sadašnjeg boravka, godina vjenčanja i proslave, te vlastoručni potpisi muža i žene.

Na Radio-Puli tim prigodama djeca zajednički ili pojedinačno uz naručenu pjesmu čestitaju zlatni pir. U "Glasu Istre" pod rubrikom "Čestitke" tiskaju se ovakvi tekstovi: "Povodom 50. godišnjice braka našim dragim roditeljima... mnogo sreće, zdravlja i dug život žele zahvalna djeca". Uz to ponekad bude u novinama objavljen i članak o životu bračnog para u povodu zlatnog pira. Uz čestite neki stavljaju i fotografije, oko toga dođe i okvir pa na prvi pogled izgleda da se radi o osmrtnici. U svakodnevnom govoru spominje se izraz zlatni pir a u svim sredstvima informiranja govori se samo o 50. godišnjici.

Nekoliko posljednjih godina na isti način su se počele davati javne obavijesti i za proslavu 25. godišnjice braka.

---

5 M. F., Krvava svadba u Varvarima. "Glas Istre" br. 103, Pula, 4-5. 8. 1974, str. 10.

6 *Dubravka Bratoljić*, Domazetski brak u Istri. Etnološka tribina 11, Zagreb 1988, str. 131.

7 *Ivo Jardas*, Po Grožnjanskom krasu, Buje 1971, str. 35.

Djeca i uzvanici pri dolasku na proslavu donose manje poklone, svi prisustvuju svečanoj misi s prigodnim obredom, zatim slijedi svečani ručak i slavlje.

* * *

Nakon II svjetskog rata svadbeni običaj dobio je još jednu (pogrešnu) ulogu kada se počeo izvoditi na sceni za uveseljavanje publike. Prvi put je na folklornom festivalu u Opatiji 1951. g. izveden fragment svadbe, a zatim je na različitim smotrama više puta izveden čitav običaj ili fragment običaja nekog područja ili sela. Takvo izvođenje je neumjesno jer je svadba suviše intiman doživljaj da bi se mogao prezentirati u pravom obliku, uz to ima detalja koji publici nisu jasni ni zanimljivi, a i izvedena varijanta sigurno ne odgovara stvarnom običaju.[8]

Lakše se može prihvatiti šaljivo izvođenje svadbe u kojoj sudjeluju turisti na izletu. Tako su od 1987. g. započeli izleti od Pule do Roča starom lokomotivom i vlakovima s početka 20. stoljeća. Među turistima izaberu se "mladenci", koji se u Roču vjenčaju na šaljiv način i koji se zakunu na jednodnevnu vjernost a potom izletnici sudjeluju na svadbenom ručku.[9]

Običaji uz porod, djetinjstvo i odlazak u vojsku

Uz trudnoću i porod u prošlosti je postojao čitav niz vjerovanja zabrana i običaja koji su u sadašnje doba potpuno izostavljeni i zaboravljeni. Najbrojnija su bila vjerovanja i postupci kojih se trebala pridržavati trudnice i njezina okolina, da bi buduće dijete bilo zdravo, lijepo i sretno u životu. Prije su susjedi i rodbina donosili rodilji živu kokoš, malo šećera, kave ili kolača a djetetu nisu donosili nikakav dar. Sada se rodilji donosi kava, bonboni i cvijeće, a mnogo više darova donosi se djetetu: kompleti ljetne ili zimske odjeće, cipele i igračke, pa često dijete dobije toliko odjeće da je uopće ne može koristiti.

I kasnije se dijete dariva, posebno prilikom rođendana. Posljednjih godina već za prvi rođendan roditelji, bake, tetke i ostala rodbina naručuje preko Radio-Pule pjesmu uz želju za sreću i zdravlje djetetu, koje ni ne može shvatiti iznesenu želju, ali je bitno da se uz želju navede što više imena onih koji su je naručili.

Na selu se ranije nisu slavili imendani i rođendani, nego samo krštenje djeteta, dok se posljednjih dvadesetak godina slave u sve većem broju i sve obilatije. Prvo su počeli roditelji pripremati proslave rođendana za djecu koja su pošla u školu, a sada i za mlađe, uglavnom za djecu između 5 i 15 godina. Rodi-

---

[8] *Josip Milićević*, Mogućnost prikazivanja narodnih običaja na sceni. Etnološka tribina 1, Zagreb 1978, str. 29-35. Na istarskom području je Folklorno društvo Cere za TV Zagreb snimilo emisiju "Istarska svadba" i "Istarska češljarija", što s obzirom na razlike u pojedinim područjima nikako ne može biti neka "istarska" verzija.

[9] *V. Pernić*, Na tradiciji izrasta novo. "Glas Istre", Pula, 14. 10. 1989, str. 13.

telji pripreme tortu i kolače a djeca pozivaju svoju rodbinu i prijatelje. U prvo vrijeme djeca su dolazila samo na čašćenje i nisu donosila nikakve darove a sada se i to čini. No, ipak se može reći da je slavljenje rođendana djece razvijeno u gradu a u selu to čine samo bogatiji i tek pojedine obitelji.

S druge strane rijetke su seoske obitelji u kojima se ne održavaju vjerski obredi pa zato prva pričest i krizma imaju mnogo veće značenje i priređuje se mnogo veća proslava nego u gradu. Tako su ranije nakon prve pričesti djeca odlazila u župnikov stan i tamo dobila bijelu kavu i kolače a sada svi donesu kolače, sokove pa i vino, te se pred crkvom postave stolovi i svi koji su bili na misi počaste se a potom djeca idu i na zajednički doručak. Isto tako se povećava čašćenje nakon krizme i povećavaju pokloni koje dijete dobije od kuma. Uz to sada i djeca na selu u tim prigodama imaju posebnu i skupocjenu odjeću, često nabavljenu iz Trsta.

Nekadašnji odlazak u vojsku bio je tužan trenutak za obitelj i domaćinstvo, jer su strahovali zbog neizvjesne sudbine svog djeteta a ujedno su znali da kroz više godina ostaju bez neophodne radne snage. Zato se odlazak u vojsku nije posebno slavio na selu. Danas se vojska služi kraće vrijeme, vojnik češće dolazi na dopust, a uz to pod utjecajem drugih sredina, sve se više priređuje slavlje prilikom odlaska u vojsku. (U nekim krajevima Jugoslavije angažira se glazba, priprema jelo i piće, kao u slučaju bogatije svadbe). U istarskim selima za sada se samo u pojedinim obiteljima priređuje gozba a u nekim selima i plesna zabava prilikom odlaska u vojsku veće grupe mladića. Posebno je u novije vrijeme uobičajeno da prijatelji i rodbina na Radio-Puli naručuju pjesme i izražavaju čestitke i dobre želje tom prilikom. I odlazak roditelja i uže rodbine, uveden u novije vrijeme, selo je prihvatilo, ali ne s posebnim oduševljenjem. Obično u to doba u selu je berba ili drugi bitni poljodjelski poslovi, pa je teško odlaziti od kuće pored nedovršenog posla. Ipak odlaze, a neki objašnjavaju da to čine iz straha da će zbog njihova nedolaska sin biti slabije tretiran, dobijati teža zaduženja i lošiju prekomandu. Kako je seljaku gotov novac uvijek bio problem tako i uz ovu priliku navodi da ne može pribaviti dovoljno novca i kako će ga to previše koštati.[10]

Pogrebni običaji

Nekadašnji običaji i vjerovanja vezani uz smrt i pogreb imali su dvije osnovne značajke: prihvaćanje smrti kao jedne faze života (pa su neki rado dolazili dežurati uz mrtvaca jer su znali da će tom prilikom biti jela, pića, igara i zabave), te čitav niz postupaka da se pokojniku onemogući da postane vukodlak i počne noću dolaziti kući ili nanositi nevolje suseljanima.

---

[10] Upravo u vrijeme pisanja ovog priloga u Pazinu je uvedena nova obaveza (koja će se represijom pretvoriti u običaj) da prije odlaska u vojsku regruti s roditeljima obiđu kasarnu "radi upoznavanja vojničkog života", a potom odlaze na priredbu s govorom predsjednika Općine, nakon čega slijedi glazba i ples.

U prijašnje doba pokojnik je bio u kući do polaska pogrebne povorke, a danas je ne samo u gradovima nego i u nekim selima obaveza odnošenja u mrtvačnicu. Ako i ostane u kući posjetioci mogu ostati samo do pola noći, jer tada i ukućani odlaze na spavanje. Posjetiocima se nudi kava i piće a ne hrana. Ujutro opet dolaze posjetioci a i rodbina iz drugih mjesta te tu ostaje do pogreba. Zahvaljujući mogućnosti obavještavanja telefonom i telegramom i mogućnostima dolaska automobilom iz udaljenijih mjesta, u novije doba mnogo veći broj prijatelja i rodbine može doći na sprovod.

Isto tako se u novije vrijeme koriste i drugi načini obavještavanja. Prije se u selima nisu stavljale osmrtnice a sada i seljaci tiskaju osmrtnice i postavljaju ih ne samo u svoje nego i susjedna sela, a neki ih postavljaju i u gradu, posebno u općinskom centru. Po uzoru na grad neki su počeli tiskati i zahvalnice nakon pogreba.

Uz ovo se daju obavijesti i preko "Glasa Istre". Prvo je započeto s objavljivanjem jedne osmrtnice u kojoj je u potpisu navedena obitelj i uža rodbina. Potom se u osmrtnicu počela stavljati i fotografija pokojnika, a sada u nekim slučajevima uz ponavljanje fotografije objavljuje se i do desetak osmrtnica u ime pojedinih članova rodbine i prijatelja. Posebno u slučaju da je umrla mlađa osoba broj osmrtnica je izuzetno velik. Tekstovi su uglavnomslični i ponavlja se: "Posljednji pozdrav dragom N." i "Nikad te nećemo zaboraviti" a ponekad i manje umjesna poput: "Voli te N."

Škrinju s pokojnikom ranije su na groblje nosila četvorica muškaraca, a ako je groblje bilo daleko onda su uz njih išla još četvorica da bih ih zamijenili u nošenju. Ukućani su bili dužni poslije sprovoda počastiti ih jelom i pićem. U nekim naprednijim selima još prije II. svjetskog rata nabavljena su kolica za voziti lijes, a u većem broju sela nabavljena su iza 1960. godine. Time je izbjegnuto teško nošenje a i obveza čašćenja nosača. No, to je mala ušteda prema novim povećanjima troškova uz sprovod. Nabavljaju se sve skupocjeniji vijenci i u sve većem broju, a nekada to nije bio običaj. Također se kupuju sve luksuzniji sanduci, dok Ive Rudan govori da su se do 60-tih godina 19. st. sahranjivali bez sanduka, samo zamotani u plahtu.[11] Nakon toga su korišteni jednostavni sanduci koje su izrađivali seoski *maranguni* – stolari. Tada se počeo uvoditi običaj da se u sanduk stavi uz pokojnika predmet kojeg je za života najviše volio ili koristio (sviralu, štap, lulu, preslicu i sl.), a uz to su mnoge žene izrazile želju da budu pokopane u najljepšoj nošnji koju su imale ili koju su od vjenčanja čuvale za tu priliku. Danas više nije običaj da se stavljaju predmeti a i rijetke su žene koje su sačuvale nošnju za ukop.

Prema izvjavama kazivača do II. svjetskog rata nije u selima bilo sahrana s glazbom i govorima ili je to bilo samo u slučaju sahrane župnika ili drugog uglednog čovjeka. Glazba i govori uvode se u većoj mjeri iza 1950. g. i to prvenstveno prilikom sahrane sudionika NOB-a koji su kao oficiri ili političari ostali živjeti u gradu, a nakon smrti su (po vlastitoj želji ili na zahtjev rodbine) sahranjeni u rodnom selu. Obično dolazi limena glazba iz grada. Govore drže političari i

---

[11] *Ive Rudan*, Zapisi sa starih ognjišta. "Glas Istre", Pula, 25. 10. 1963, str. 7.

privredni rukovodioci (predstavnici Općine, SUBNOR-a, SSRN, SK i poduzeća) s obaveznim pohvalama pokojnika, isticanjem njegovih zasluga i obećanjima da će se društvo brinuti za njegovu djecu (ako se još nisu osamostalila). Seoska sredina je normalno prihvatila da se takvi pokojnici, većinom kao članovi SK, pokopaju bez crkvenog obreda, poštuje i izuzetke, ali je za stanovnike sela redovita pojava da se pokapaju uz crkveni obred. U tom slučaju i njihova djeca iz grada ulaze u crkvu, bez obzira da li su članovi SK, a jedino prijatelji i daljnja rodbina, ako su članovi SK, ne ulaze u crkvu i oko nje. Zato je jedan stariji kazivač rekao da je razlika između nekadašnjeg i današnjeg običaja uz pogreb u tome što se nekada od kuće do groblja išlo u tišini i uz molitvu, nitko nije imao u sprovodu kapu na glavi, pazilo se da netko ne stane na koji grob, a danas se priča, nosi šešir na glavi, hoda po grobovima pa se čitav obred svodi na neizrečeno pravilo: "Pokopaj ga što brže, stavi što luksuzniji spomenik i time su svi problemi riješeni".

Obilazak seoskih groblja daje etnologu znatne podatke o prošlosti i prilikama u istarskom selu. U nekoliko sela sačuvani su nadgrobni kameni spomenici, neki i s glagoljskim tekstovima, iz 16. i 17. st. (Materada, Sv. Ivan nad Rašom i dr.) s uklesanim dijelovima pluga (otka, lemeš, crtalo), te drugim poljodjelskim pomagalima (sjekira, kosir) ili oznakama obrta (čekić, nakovanj), koji su podizani za seoske župane ili uglednije rukotvorce, no za većinu seljaka u tim pa i kasnijim stoljećima postavljen je običan drveni križ, često bez imena i podataka. U nekim selima tako je bilo do nedavne prošlosti i tek na grobu župnika ili drugog seoskog uglednika bio je kameni ili željezni križ. Jedino je u selima, iz kojih su potekli pomorci ili iseljenici, već od 19. st. bilo vrijednijih kamenih spomenika. No, otprilike od 1970. g. u većoj mjeri počinju se uklanjati drveni križevi i postavljati kameni spomenici, neki i velikih dimenzija s ugraviranom slikom pokojnika i automobilom u kojem je doživio udes. Na grobove se postavlja plastično cvijeće i stalno goreće svijeće umjesto parafinskih i lojenica koje su se gasile na vjetru i kiši. Uz to se za Dan mrtvih u mnogo većoj mjeri postavljaju svijeće i cvijeće te uređuju grobovi, premda neki kazivači govore da se toga previše postavlja, ali da moraju tako postupati jer tako i drugi čine.

Iako je to oznaka građanskog sloja ipak se posljednjih godina u rijetkim slučajevima i za pokojnika sa sela u novinama objavljuje na godišnjicu smrti fotografija sa tekstom: "Tužno sjećanje na dragog N.", uz ime se stavlja datum smrti i godišnjice, a prije popisa tugujućih tekst: "S tugom, ljubavlju i poštovanjem čuvamo uspomenu na tebe" ili: "S ponosom i poštovanjem čuvamo uspomenu".

2. GODIŠNJI OBIČAJI

U radio emisiji za selo i poljoprivredu seljak danas dobija upute kada treba obaviti koji poljodjelski posao, kada i kako spriječiti pojavu biljnih štetočina, kako zaštititi usjeve od vremenskih nepogoda i koje postupke treba vršiti da bi osigurao plodnost usjeva i domaćih životinja. U većini naših poljodjelskih područja (u Istri još nije) ostvarena je i protugradna zaštita, a upravo je tuča uz

sušu bila najveća nevolja za seosko gospodarstvo i čitavim nizom vjerovanja i običaja nastojao se seljak zaštititi od tih nedaća.

U Valvasorovo doba nijedna seoska kuća nije imala uru (jer se i u gradovima tek u 18.st. počinje uvoditi u većoj mjeri) i život seljaka bio je isključivo vezan uz dnevni i godišnji prirodni ciklus. U najvećoj mjeri seljaci su u prvi sumrak odlazili na spavanje a ustajali na zov prvih pijetlova. Nisu slušali prognozu vremena, nego su je sami stvarali na osnovu vjetra, izgleda neba ili ponašanja domaćih životinja. Na temelju prirodnih pojava nastojao je odrediti i dugoročniju prognozu, pretpostaviti koji će mu usjevi ili plodovi najbolje roditi, te je pokušavao otkriti postupak kojim bi mogao utjecati na povećanje plodnosti.

Zato je osnovna značajka ciklusa godišnjih običaja u tome da su se izvodili uz čitav niz odredbi, vjerovanja i praznovjerja kojima se nastoji osigurati plodnost usjeva i domaćih životinja te zaštita od vremenskih nepogoda. Većina tih vjerovanja potječe iz pretkršćanske ere, poljodjelac ih je kasnije uključio i u kršćansko vjerovanje i obrede. Time su kršćanski sveci postali zaštitnici stoke, pojedinih usjeva ili plodova, čuvari od groma i drugih nevolja, manje su trebali brinuti za seljakovu dušu a više za podmirenje njegovih materijalnih potreba i pribavljanje materijalnih dobara.

Izmjena u tim vjerovanjima i godišnjim običajima počinje uz izmjene u vrstama i načinu gospodarenja u posljednjim desetljećima 19. st. a posebno pojačano nakon II svjetskog rata i u drugoj polovici 20. st. kada modernizacija seoskog života potiskuje i zadnje ostatke nekadašnjih tradicija. Kao primjer može poslužiti pokladni ples. Još oko 1900. g. u mnogim selima kao posljednji ples na Poklade bio je "ples za konoplju" uz koji se trebalo čim više poskakivati, da bi konoplja što više narasla. Oko 1950. g. još su u šali ponekad stariji zaplesali taj ples, jer se ponegdje još sijala konoplja ili je bilo očuvano sjećanje na njezin uzgoj. No, oko 1980. g. više se ni u šali taj ples nigdje ne pleše a mladi više ni ne znaju za njegovo nekadašnje postojanje.

Budući da se radi o velikom broju vjerovanja i običaja u toku kalendarske godine i brojnim promjenama koje su u njima nastale, u ovom će prilogu biti spomenuti samo neki slučajevi njihova obnavljanja i oživljavanja, ali ne s nekadašnjim smislom, nego radi uveseljavanja ili za potrebe turističke privrede.

Koledva u Brestu

Običaj ophoda djece i mladića uoči Božića i Sveta tri kralja, pod nazivom *koledva, koledanje* i *kolejani,* u daljoj je prošlosti održavan u svim istarskim područjima a jedino je u selu Brest održavan do današnjih dana. Glavni smisao običaja je da kolejani obilaze sve kuće u selu, pred svakom pjevaju pjesmu kojom žele domaćinstvu napredak, a ukućanima zdravlje i sreću u nastupajućoj kalendarskoj godini. Za uzvrat ih ukućani časte jelom i pićem te darivaju slatkišima, voćem ili mesnim proizvodima. Ovaj su običaj poznavali Slaveni u pradomovini, u nešto izmijenjenom obliku održavan je kasnije u mnogim područjima Jugoslavije, a najduže je održan u Istri i Dalmaciji. U Istri počinje zamirati iza 1920. g. (više kazivača kaže da je to bilo zbog zabrane koledana na hrvat-

skom jeziku), posvuda je prestao u ratno doba, a jedino u selu Brest (kod Lupoglava) održavan je i nakon oslobođenja. Kako je u Brestu ovaj običaj imao neke specifičnosti i doživio zamiranje i obnavljanje, bit će opisan kao cjelina i bez usporedbi s drugim istarskim područjima.

I u Brestu običaj nije izvođen u ratno doba te je nastavljen 1946. godine. Međutim, već 1949. g. milicija iz Lupoglava došla je u Brest i najavila zabranu održavanja ophoda, kao što je učinjeno i u drugim selima i područjima Istre. Ali, uz povike: *"Tito – kolejani!"* mladi iz Bresta su se suprotstavili toj zabrani i nakon odlaska milicije održali planirani ophod. Ipak je nakon toga običaj pomalo reduciran a iza 1960. g. i potpuno prestao. Od 1973. g. Antun Sandalj, r. 1942. ., počeo je od starijih kazivača bilježiti tekstove, sastavljao strofu po strofu, dok nije kompletirao tekstove pjesama, potom se dogovarao sa mladićima iz sela, učili su tekstove napamet i od 1974. g. započeli redovito izvoditi nekadašnju verziju običaja. Ipak su mladići većinom bili organizatori priredbe i plesa vezano uz običaj, dok su u ophodu više pjevali stariji muškarci. Tako je pri izvođenju običaja 1983. g. (kada su prikupljeni podaci) zabilježeno da je od osam pjevača samo jedan imao 46, a svi ostali 60 i više godina. Iako su nastojali ophod održati uoči Tri kralja, ipak su u novije doba to činili i nekoliko dana kasnije, kako bi ophod izveli u petak a zabavu i ples u subotu. Zbog smrtnog slučaja u selu 1983. g. je izgledalo da neće biti održan ni ophod, ni ples, ali je u nešto skraćenom i izmijenjenom obliku sve obavljeno 8 dana kasnije.

Ophod se u prošlosti redovito održavao na "vilju Treh kralji" (tj. uoči 6. siječnja) a vršila ga je samo jedna skupina kolejana. Oni su već nekoliko tjedana ranije dogovorili tko će sudjelovati i između sebe izabrali *župana.* On je imao ulogu vođe i zapovjednika, a ipak mu je glavni zadatak bilo čuvanje zajedničkog novca za isplate troškova uz priredbu. Zato se birao pošten i okretan čovjek. Ako su njime bili zadovoljni birali su ga na tu dužnost i više godina, ali je izbor potvrđivan svake godine.

U skupini kolejana bilo je 8-12 mladića ili oženjenih muškaraca, a nisu sudjelovali djeca ni ženske osobe. Trebao je biti parni broj, jer su svaku strofu pjevali po dvojica, a ne bi mogli izdržati čitavu noć ako bi pjevali zajedno. Iako je u kolejanima imao pravo sudjelovati svaki mladić iz Bresta, ipak su u družinu birani oni koji su znali bolje pjevati i bili društveniji. Ako je netko prvi put izabran i stekao pravo na sudjelovanje u ophodu, bio je dužan počastiti ostale te im platiti jednu *dopiju* (2 l) vina. Izabrani mladići učili su tekstove i vježbali pjevanje u paru, ugovaraju nastup svirača, pripremaju prostoriju za ples i za zajedničku večeru na Tri kralja. Pjevanje kolejana nikada nije pratio svirač, a na zabavi i plesu ranije se sviralo na mijeh, zatim harmoniku, a u novije doba sviraju vokalno-instrumentalni sastavi.

Kolejani iz Bresta pjevali su samo u svom selu a nikada nisu išli u druga sela, iako su ih u novije vrijeme pozivali. Kako su već ranije razgovarali sa susjedima znali su tko ih očekuje. Mnogi bi se suseljani i naljutili ako im ne bi došli. Pa ipak, kazivač Rudolf Romac (r. 1907. g.). kaže da su u prijašnje doba pjevali samo kod onih koji su naručili pjevanje i imali novac da plate. Drugi kazivači kažu da su u novije vrijeme dolazili pred kuću pjevajući i nisu tražili dozvolu

niti očekivali nagradu, ali su u kuću ulazili samo na poseban zahtjev domaćina. U tom slučaju su "preporučivali" pjesmu pojedinim ukućanima, pri čemu su uz spominjanje pojedinog imena navodili i određene želje. da se mladić oženi, djevojka uda, žena rodi dijete i slično. Prilikom obilaska kuća idu uvijek istim pravcem i redoslijedom kako bi do pola noći obišli jedan dio sela, zatim kratko odlaze na spavanje, a u 2 sata nastavljaju obilaziti drugu polovicu. Ujutro završavaju obilazak kod crkve na kraju sela, tu obavezno pozvone i time označe završetak obilaska.

Idući od kuće do kuće kolejani pjevaju pjesmu: *Kolejani gredo,* koja ima dvadesetak strofa. Svaku strofu dva puta otpjeva jedan par i na kraju dodaje: *fiole.* Zatim slijedeću strofu pjeva drugi par, uvijek po istom redoslijedu. Pravilo je da pred svakom kućom otpjevaju sav tekst pjesme, što od njih neki ukućani očekuju bez obzira na vjetar ili hladnoću, dok se neki sažale i odmah ih puste u kuću da tamo nastave pjevanje. Obično se u tom slučaju prekida pjevanje ove a počinje druga pjesma: *Koledvanje.* Ona je prema broju strofa nešto kraća, ali ako se pjeva za više ukućana i uz njihova imena spominju želje, onda može trajati duže nego prva.

Nakon toga ukućani časte kolejane jelom i pićem, a pred polazak ih darivaju. Netko daje samo novac, netko samo *hljeb kruha,* a neki i jedno i drugo. Ako je u kući odrasla djevojka ona treba dati *kolač.* Nije ga dala tom prilikom nego sutradan na zabavi. U prijašnje doba kolejani su nosili *bisage* i u njih sakupljali darove, danas im uglavnom ljudi daju novac, a kruh i kolač donesu sutradan na zabavu.

U svakoj kući, u kojoj su od domaćina dobili kruh, kolejani su obavljali i "preporuku kruha" ili "preporučenje hleba". Župan uzme kruh u ruke, svi skinu kape s glave, a on govori tekst i pri tome okreće kruh u rukama: "Fanti i moži, kapi na rame! Kako smo se mi uhitili ovega božanstva, da bi ga se uhitili gospodar i gospodarica, krepost božja, milost božja, gracija božja.

Na koliko kapic i mrvic bimo ga mi mogli raskapit i razmrvit, toliko njin Bog daj pripravit za naprid: šenici, prirevici, ovsa, boba, leće i svake dobre sreći!

Bimo rekli, poli nas so bili lane kolejani, pa stare užance, po mlade navade. Tega su nam, hvala Bogu, namolili i naprosili, tega smo imeli koliko smo hteli: kasoni, kasonići, črepi, črepići i šćiti šćitići. Da bi njin Bog dâ prit za napred, bimo spekli jedan hlebešina kako jedan tortešina, da gredo š njim kampelajoć i metelajoć, neki po ručicah i neki po nožicah.

Ča ne imenujem ja, neka imenuju Sveti Tri kralji ki so jutre, sveti Jure držalo svega si nam veselo. Tičice i rožice; tičice su na gorah, ribice su va vodah.

I sad rečite, sva moja braćo: Amen!"[12]

---

[12] Tekst je 1983. g. kazivao Anton Belasić, r. 1920. godine. U redoslijedu nekih riječi i izgovoru ima razlike od teksta što ga je 1982, g. zapisao Antun Sandalj, kao npr.: sreći – sriće, pirevici – pirevice, gredo – gredu i slično.
Isto tako se razlikuju podaci o izvođačima koji su sudjelovali od 1973. do 1983. te ih sve navodimo abecednim redom: Aldo Belasić (1942), Ivan Belasić (1913), Milan Belasić (1914), Vjekoslav Belasić (1914), Ivan Franičić (1920), Albino Klanjac (1923), Boris Mečulj (1944), Emil Rumac (1923), Josip Rumac, Mate Rumac (1900), Anton Sandalj (1927, Anton Sandalj (1942), Elvio Sandalj, Josip Sandalj, Klaudio Sandalj (1923) i Ivan Srdoč (1937).

Svi odgovaraju s: "Amen!", stavljaju kape na glave, pozdravljaju se s ukućanima i kreću u dalji obilazak. U prijašnje doba kolejani su darove nosili uza se, a u novije vrijeme domaćin kaže što će im dati i to donese na zabavu (kruh, vino, kobasice i sl.).

* * *

Godine 1983. ophod nije održan uoči Tri kralja, nego je zbog veze uz organiziranje plesa bio planiran za 14. 1. 1983. godine. Ali i tada, zbog smrtnog slučaja u selu, sudionici su se navečer našli u školskoj zgradi, pjevali koledarske pjesme, zajednički večerali, ali nisu namjeravali obilaziti kuće. Ipak, kada su saznali da ih većina mještana očekuje, odlučili su u 22 sata otići u sredinu sela, otpjevati jednu pjesmu i ne ulaziti u kuće. Iza toga su stariji pjevači otišli na spavanje a mladići su ipak krenuli u obilazak, pjevali i obilazili kuće do 4 sata ujutro, iako nisu bez starijih pjevača mogli odabrati parove koji bi naizmjenično pjevali koledvarsku pjesmu.

Zatim je 15. 1. 1983. g. održan za mlade najbitniji dio običaja – plesna zabava. Domaćini i djevojke donosili su darove a župan ih je preuzimao. Kolače je stavljao na posebne "police" iznad pozornice, gdje su ostali do kraja zabave, pa se tako moglo vidjeti kakav je kolač donijela pojedina djevojka. Zato se djevojke trude da kolač što ljepše okite. Ne natječu se u veličini, jer su svi kolači kružnog oblika, promjera oko 40 cm, s rupom u sredini, a rađeni kao pletenica, tj. kao nekadašnji svatovski kolač. Na kolač se vežu raznobojne vrpce, na čačkalicu nataknu naranče, jabuke, objese vrpce s bonbonima i slično. Današnji kolači su više nakićeni prirodnim i umjetnim cvijećem nego nekadašnji. Darivanjem toga kolača djevojka dobija pravo sudjelovati na zabavi i zajedničkoj večeri. Djevojka, koja se udala u protekloj godini, tom prilikom posljednji put poklanja svoj kolač. Djevojke i domaćini koji donesu kolače i kruh ne plaćaju ulaznicu za zabavu i ples, a ulaznice plaćaju samo mladići i djevojke iz drugih sela. Na zabavi se organizira tombola na kojoj su glavni zgodici djevojački kolači, a prihod od tombole služi za isplatu svirača i ostale troškove. Iako je ranijih godina bilo besplatno piće i jelo, godine 1983. načinjen je prigodni šank, gdje se moglo kupiti piće po niskim cijenama. To je učinjeno i zbog velikog broja posjetilaca koji su došli iz Buzeta, Pazina, Opatije i drugih istarskih mjesta. Ples je trajao sve do zore. (Ranije je u selu postojala gostionica pa su gosti iz drugih mjesta tu mogli naručiti piće, a i kolejanima je taj prostor bio pogodniji za sastanke i dogovore).

Trećeg dana (16. 1. 1983.) opet su se poslije podne u školi okupili kolejani, malo se počastili, načini obračun troškova i prihod je uglavnom potrošen za isplatu svirača. Na kraju su se dogovorili da će ići u ophod i iduće godine, ali sve ranije i bolje organizirati. Kako se ovaj ophod i običaj drugdje ne održava, u njemu bi željeli sudjelovati mladići iz drugih sela, posebno iz Lupoglava i Semića.

KOLEJANI GREDO

Kolejani gredo,
dobrem mužu gredo
Našli mužu vrata,
tako, Bože, zlata,
zlatuj okovana,
cinjun ocinjana.
Zelen zelvišina,
zelen dubijak.
Na dvoru je zelen bor
pod njin sjedi mlad junak,
kako da bi vaš sinak.
Šulice i bućice,
šulice mu obuzda.
Tičice i rožice
Dobrom litu zovu
i dobro njin Bog daj
i nam kolejanum
i njin gospodaron
ku smo ju tem stanu.
Ovo su mu vrata,
otpri, mužu, vrata,
dobar večer, Bog daj!

KOLEDVANJE

Vesela ga majka bila,
ka ga je rodila
i da bi ga jodgojila
i da bi ga jokrunila
i da bi ga joženila
i da bi mu mlada sporodila:
jednog sina redovnika,
svemu rodu dika,
rodu na veselje,
divojčiću na poštenje.
Ko jo naročuje,
pa se jusmehuje,
mošnju razvezuje,
da će kolejani darovat,
kade godar je,
to je na čast Josipićo.

Nakon 1983. g. koledve u Brestu nisu održavane, iako su se mladići nekoliko puta dogovarali. Bitan razlog neodržavanju bilo je iznajmljivanje bivše školske zgrade za noćivanje radnika sa susjednog gradilišta i dok se zgrada ponovo ne uredi mladići nemaju gdje prirediti ples. Mladići se nadaju da će i to biti riješeno i da će opet moći nastaviti ovu tradiciju. Da želja za izvođenjem običaja postoji pokazuje i namjera mješovitog zbora "Joakim Rakovac" iz Poreča, da, po uzoru na dubrovačko (ali i nekadašnje istarsko) koledanje, pjevanjem koledarskih pjesama pred zgradom Skupštine općine ili drugim zgradama u Poreču inicira obnavljanje ove tradicije.

Biranje seoskog župana

Pri opisu koleda iz Bresta spomenuto je biranje župana. I to je primjer kako se mijenja običaj i značenje termina pa je od nekadašnjeg župana u ulozi suca postao župan vođa i blagajnik, a i termin koledvanje ne znači više samo pjevanje i ophod nego svako prikupljanje po selu priloga za nečiju pomoć. U ostalim istarskim selima nije uz kolede zabilježen izbor župana.

Na čitavom području Istre župan je postojao u ulozi seoskog glavara, koji je zapravo bio zastupnik općinske vlasti, ali u shvaćanju seljaka on je bio izabran

najbolji između kućnih starješina sa zadatkom da pred vlastima zastupa interese sela, te da se brine za rješavanje svih seoskih sporova i organiziranje zajedničkih poslova na dobrobit sela.

Izvori govore da se izbor župana vršio od srednjeg vijeka jednako u venecijanskom kao i u austrijskom dijelu Istre, ali je taj oblik uprave postojao uglavnom u većim selima. Vlast se brinula da se izabere župan, podžupan i suci ili vijećnici[13] a u manjim selima je postojao samo župan, koji je prenosio općinske naredbe za organiziranje javnih radova i prikupljanje poreza. Spominju se i općinski župani[14] koji su brinuli za prikupljanje urbarijalnih podavanja, obavljanje poslova u interesu feudalaca i prikupljanje desetine. Taj je župan biran jednom godišnje, na dan sv. Martina, ali su mnogi od njih birani uzastopno po više godina, pa je časna uloga te funkcije vidljiva i po sačuvanom nadimku "županovi" za pojedine obitelji po različitim istarskim područjima.[15] Iz istog vremena, tj. iz 17. stoljeća, je i podatak Johanna W. Valvasora, koji govori da u Pazinskoj grofoviji svaki grad ili trgovište (dakle, ne samo općina i selo) ima jednog župana, ali je njegovo objašnjenje nejasno, jer kaže da tim nazivom "označuju suca i dvanaest prisjednika koji se u pučkom jeziku zovu suci."[16] Dalje donosi i podatak o ulozi župana pri uništavanju jednog vukodlaka u selu Kringa 1672. godine, navodi da se župan bira na dan sv. Grgura, da se bira u loži od 12 predstavnika sakupljenih oko kamenog stola, a da jedan od njih nožem urezuje na palicu rezultate glasanja.[17]

I podaci iz 18.st. ne govore o izboru župana kao seoskom običaju, nego kao izboru predstavnika vlasti i izvršitelja njezinih naloga. Tako na osnovi arhivskih podataka Jakov Jelinčić navodi da su sela Brtonigla i Tar imala župana i podžupana, birane na Martinje i Sve svete, a u Brtonigli početkom svibnja, na skupu glavara svih obitelji. Birani su na godinu dana, polagali su zakletvu pred načelnikom, a bili su veza između mletačke uprave i svoga sela. Župani su načelniku trebali javljati "sve svađe, tučnjave, prepirke, ranjavanja, ubojstva, požare, prisile i sl." a "župan može i suditi u svom selu za manje prekršaje". Uz župana su u selu postojali suci i procjenitelji štete. Navodi se i običaj da je župan iz Tara "bio dužan, po starom običaju, dati ručak u čast novigradskog podestata, novigradskih sudaca i ostale pratnje."[18]

Vjerojatno je do promjene došlo u 19. st. jer svi zapisi po selima (koji se odnose na kraj 19. i početak 20. st.) govore da je selo imalo *seosko vijeće* zvano *šeduta,* kojeg su sačinjavali *gospodari od hiže* (kućne starješine) i *župan.* Ni

---

[13] *Vjekoslav Bratulić,* Rovinjsko selo, Zagreb 1959. str. 19, Funkcije župan, podžupan i sudac spominje i Danilo Klen u prilogu: "Biranje župana u Istri". "Istra" br. 6-7, Pula 1977, str. 138-141.

[14] *Vjekoslav Bratulić,* Funkcije župana u općinskim zajednicama na području Pazinske grafovije (XVI-XVII stoljeća). U: Jadranski zbornik VII, Rijeka – Pula 1969, str. 146-160.

[15] Isti, str. 148, 151 i 154.

[16] *Valvasor* u Istri. Dometi br. 10, Rijeka 1970, str. 80.

[17] Isto, str. 74. 75 i 80.

[18] *Jakov Jelinčić,* Novigradska kancelarija (Istarski Novigrad) u XVIII st. do pada Venecije. Magistarska radnja, Zadar 1976, str. 89.

u jednom selu kazivači nisu spomenuli podžupana i suce. Također su svuda tvrdili da su župana birali javnim glasanjem, dizanjem ruku, a na prijedlog prijašnjeg župana ili nekog domaćina. Seosko vijeće sastajalo se isključivo na otvorenom prostoru (kraj crkve, na seoskom trgu ili pred županovom kućom, kraj županova stola ili u loži) nakon nedjeljne mise. Ali, ako je zbog neke nevolje trebalo na brzinu održati dogovor, župan je naredio da se crkvenim zvonom pozovu domaćini na sastanak. Župan je objasnio kakav posao trebaju zajednički obaviti i svi su se morali pridržavati dogovora, a ako neki domaćin nije sudjelovao u dogovorenom radu župan ga je trebao tužiti općinskim vlastima te je platio globu.

Ako je neko domaćinstvo zadesila nesreća (požar, uginuće stoke ili elementarna nepogoda) čitavo je selo priteklo u pomoć, a nakon toga je župan obilazio kuće i dogovarao koliko će koje domaćinstvo pomoći u namirenju štete. Davali su po jednu ovcu, određenu količinu žita i slično. Isto tako župan se brinuo da prikupi pomoć udovici s djecom, bolesnicima ili starijim osobama. Posebno je bio organizator i voditelj poslova za dobrobit čitavog sela (izgradnja puta, uređenje zajedničke cisterne ili lokve, proširenja groblja itd.).

Ti poslovi ovisili su o organizatorskoj sposobnosti i vještini suradnje s ljudima pa je o tim sposobnostima ovisilo da li će župan biti izabran samo na godinu dana li će taj posao obavljati godinama i desetljećima, što je bio čest slučaj. Zato kazivači kažu da njegov izbor nije mogao biti prepušten slučaju i da kazivanje o izboru župana u Tinjanu ne može biti istinito, nego da je to priča. U Tinjanu je okrugli kameni županski stol sa šest manjih kamenih sjedala (a po legendi ih je bilo dvanaest) i na njih su posjedali kućne starješine a na ploču stola postavili brade. U rupicu na sredini stola stavljena je uš ili buha koja je krenula prema rubu stola pa je za župana izabran onaj kome je ušla u bradu. Takav izbor opisuje Tomislav Milohanović u pripovijetki: "Cok" i navodi pjesmu:

"Buha! Buha uzeta iz perja,
Jedan hipac budi šerja;
Ud tebe će biti zabran,
Novi župan na lito dan!"

Pri tome se kaže da je buha radije išla na bijelo, tj. u sijedu bradu, pa je tako biran stariji čovjek, jer se smatralo da je čovjek pametniji, što je stariji.[19] Jednako je neobičan podatak Stjepana Žiže da se župan bira "blizu koje lokve", te da se županski stol zove *mužki stol* a župan *mužak od stola.*[20]

---

[19] Tomislav Milohanović, Cok. "Porečki glasnik", Poreč, 31. 1. 1989, str. 12.

[20] Stjepan Žiža, Gradivo za narodni život (20. I. 1899), III, rukopis ONŽO JAZU, SZ 72, str. 11.

* * *

Godine 1977. započeta je akcija na obnovi Huma, a u sklopu te akcije uveden je i stari običaj biranja *župana za leto dan.* Iako je temeljen na nekadašnjem običaju ovaj izbor je rekonstrukcija načinjena u okviru nastojanja da se u Hum privuku posjetioci. Zato se izbor ne vrši u određeni dan u godini nego u okviru drugih kulturnih manifestacija. Osuvremenjena je i uloga župana, koji je zapravo predsjednik Mjesne zajednice, a kao župan brine se za održavanje reda i čistoće u Humu, za organiziranje zajedničkih akcija i uređenje javnih objekata. A tu humsku zajednicu čine 33 zaselka ili sela, koja na izboru župana imaju svoje predstavnike – 11 sudaca. Izbor se vrši u loži ili pred obnovljenim gradskim vratima. Biranju prisustvuju stanovnici spomenutih sela i zaselaka, ali pravo glasanja imaju samo suci. Prije početka glasanja stari župan utvrdi da li su svi suci prisutni, a ako je netko u međuvremenu umro ili odselio na njegovo mjesto bira se drugi sudac. Potom podnosi izvještaj o radu te predlaže dva kandidata za novog župana. Kao što Valvasor bilježi za grofoviju tako i u Humu svoje glasove suci daju urezivanjem u palicu. Na kraju župan prebroji glasove i objavi tko je izabran te novom županu daje rezbareni štap koji predstavlja županski palicu.

Za ovaj obnovljeni običaj organizatori izrađuju scenarij (taktove piše pjesnik Vladimir Pernić iz Buzeta) i izvođači nauče tekstove i redoslijed izvođenja čitavog programa. Pa ipak, iako običaju nedostaje nekadašnja iskrenost i spontanost izvođenja, posebno neizvjesnost "borbe" za vlast, stanovnici ovog područja kao i okupljeni posjetioci doživljavaju izbor kao stvarnost i spontanim pljeskom pozdravljaju izvještaj ranijeg i izbor novog župana, prihvaćaju ponudu novog župana koji ih časti kruhom, ovčjim sirom i vinom, te potom sudjeluju u zabavi i plesu do zore. Ni jedne godine nije došlo do prekida ovog običaja, iako se održava u različito vrijeme, pa s obzirom na zainteresiranost mještana i kulturnih radnika Buzeštine, postoji nada da će se i dalje održavati.

Pokladni običaji

Ovi su običaji i u prošlosti doživljavali stalne ali manje promjene, nakon kratkog prestanka izvođenja u doba II. svjetskog rata i zbog zabrana nakon rata, u posljednja dva desetljeća sve više oživljavaju i nastaju u novim varijantama, te od svih običaja imaju najviše izgleda da će se i ubuduće održavati i mijenjati.

Ipak se u tri bitna elementa razlikuju od nekadašnjih seoskih običaja, kakvi su održavani do polovice 20. stoljeća: tko se maskira (ranije samo muškarci, sada i žene), kada (ranije samo u pokladno doba a sada i ljeti) i zašto (ranije za razonodu ali i radi skupljanja darova, danas za razonodu ili nagradu žirija).

Osnovni podaci o nekadašnjim maškarama (na temelju vlastitih terenskih zapisa i literature) govore o različitim tipovima i sadržajima, pa ipak se mogu svrstati u dvije osnovne skupine: *lipe* i *grde.* No, jedan je kazivač dao i drugu definiciju po kojoj su sve ružne, jer "im je maškara grđa, tim je lipša".

Najčešći nazivi su: *maškare, mačkare, krabulje, krabuljari,* te *pusti* i *pustari.* Ive Rudan donosi podatak za srednju Istru da su krabuljari bili obučeni

u svečane narodne nošnje, jedan je bio obučen u žensku te je predstavljao nevjestu a ostali su predstavljali svatovsku družinu. U ovu skupinu nije se mogao svatko uključiti, jer je bio uvjet da dobro pjeva, "da šaljiv i vesele naravi", jer samo takvi su mogli imitirati svatove. Posljednji ovakvi "svati", po Rudanovom navodu, organizirani su u Pazinštini i Pićanštini oko 1953. godine. Kao drugu skupinu Rudan opisuje puste, koji su obučeni u staru i ružnu odjeću, imali su rogove i zvona, zasipali su ljude pepelom ali su neki dječaci znali i njih zasuti čak i s pepelom u kome ima žeravice. Puste je predvodio vođa koji je skupljao darove. Navečer su spaljivali slamnatu lutku *Pusta* i priređivali ples.[21]

Zapisi po različitim istarskim selima govore da je Pust bio glavna figura u nekadašnjim povorkama maškara. Bio je u ružnoj i poderanoj odjeći, morao je znati izvoditi razne šale kojima će zabavljati ne samo maškare, nego i promatrače, a ujedno je on uvijek bio vođa svih maškara. U nekim selima spominje se da je na leđim imao grbu, oko pojasa zvona, a kao njegova žena išla je uz njega *Korizma.* I ona je bila ružno odjevena, nosila je jednu ružnu lutku u poderanoj odjeći, koja je predstavljala njezino dijete. U selima srednje i sjeverne Istre umjesto toga para javlja se par *Ćić* i *Ćićka.*

Ove figure u današnjim maškarama ne postoje a mlađi ljudi ni ne znaju da su postojale. Razlog za to može biti i zbog prekida održavanja ove tradicije u ratno doba, a Nikola Bonifačić Rožin bilježi podatke i o zabrani pokladnih običaja nakon oslobođenja.[22] Zato kroz duže vrijeme stariji nisu mogli mladima prenositi tu tradiciju i ona je zamrla, a kada su iza 1950. g. opet započeli ophodi maškara nisu se javljale nekadašnje figure nego Indijanci, Crnci, sultani, kauboji, Japanke, vragovi i ružni starci i slično.

Iza 1960. g. počinju u pokladni inventar ulaziti figure i tekstovi koji kritiziraju općedruštvene pojave ili manje značajne direktore i lokalne moćnike, da bi iza 1970. g. likovi maškara, alegorijski prikazi na adaptiranim traktorima ili drugim vozilima, te tekstovi suđenja Pustu, postaju oštra kritika svih društvenih nepravilnosti.

I prije II. svjetskog rata u nekim većim istarskim selima bilo je suđenje Pustu. To nisu bili unaprijed pisani tekstovi nego je ulogu suca preuzimao neki vještiji čovjek koji je preko Pusta kritizirao negativnosti u selu, prigovarao za pijančevanje, nerad, nered, neku namjerno učinjenu štetu i slično.

Iza 1965. g. suđenje Pustu obnovljeno je u nekoliko većih sela, ali se sada obavlja prema napisanom tekstu koga čita sudac, odvjetnik ili sam Pust. Tako je npr. tekst tužbe i obrane u Žminju pisan u lokalnom dijalektu. Dugo godina pisao ga je nastavnik Marijan Mačina, zatim nastavnica Milica Kranjčić, a jedne godine pjesnik Branko Orbanić. Nastavnik likovnog odgoja Budimir Buktenica sa školskom djecom svake godine izrađuje figuru Pusta od drvene konstrukcije, slame i papira, postave ga na traktorsku prikolicu i tokom popodneva voze kroz

---

[21] *Ive Rudan,* Zapisi sa starih ognjišta. "Glas Istre", Pula, 8. 11. 1963, str. 7.

[22] *Nikola Bonifačić Rožin,* Hrvatski narodni običaji i pjesme iz kotara Rijeka. Rkp. INU br. 87, Zagreb 1952, str. 7.

nekoliko okolnih sela, što služi kao poziv na suđenje u Žminj. Oko 17 sati skupe se maškare ali i nemaskirani posjetioci te počinje suđenje na trgu pred crkvom, a u slučaju kiše u kino dvorani. U oba slučaja postoji ozvučenje da bi brojni posjetioci mogli čuti dijalog.

Sudac optužuje Pusta za različite društveno-ekonomske nepravilnosti i nevolje, a posebno zbog komunalnih i drugih problema Žminjštine. Gotovo redovito se nađe neki prigovor komunalnoj službi, pošti i zdravstvu. Tako je npr. 1984. g. kao općedruštveni problem spomenuto pitanje bonova, nestašice benzina i stabilizacija, a od lokalnih uvođenje telefona, nemogućnost organiziranja plesa za mlade, oštećenost ceste velikim rupama u koje "bi se moga skrit i medigof velik brek" (veliki doktorov pas), te "brižni ljudi brez vode, struje, brez štabileh šfaltaneh česti" (siroti ljudi bez vode, struje i dobrih asfaltiranih puteva).

Pisac teksta Marijan Mačina, prigodom razgovora o pisanju, rekao je da su pojedini problemi spominjani i više puta, ali su ipak, zahvaljujući kritici, bili riješeni. Tako je kritizirano postojanje *puča* (lokve) Bacin u Žminju, a nakon 3-4 godine je zatrpan. I groblje je spominjano nekoliko puta zbog blata i neuređenosti, a danas je uzorno uređeno. Na isti način pomogle su kritike zbog ljekarske službe, nepostojanja dječjeg vrtića a kasnije i njegova nepogodnog radnog vremena, problem uvođenja telefona, javne rasvjete, autobusne stanice i slično. Pohvale su redovito isticane kad su spominjane gostionice, jer iako je Žminj malo mjesto u njemu dobro rade četiri gostionice, često i nakon radnog vremena, a spomenuto je kako su neki prijatelji kapljice znali i u 4,30 ujutro buditi gostioničara kad su bili jako žedni.

I u nekim mjestima Poreštine bilo je suđenje Pustu, a u Višnjanu je tiskan plakat s presudom koji ujedno ima i ulogu poziva. Rađen je u obliku osmrtnice, tiskan plavom a ne crnom bojom sa slijedećim tekstom: "Svim zvanim i nezvanim prijateljima javljamo veselu vijest da će nas dana 6. III 1973. god. u 17,30 sati napustiti naš već prežaljeni SINJORATES FABRICIJUS – zvani PUST – Budući pokojnik je preminuo nakon dugih i teških bolesti (diskutatis suhoparis, nelikvidarius, opći poskupitis i kao veliki zavodnik žena), međutim on još uvijek 'malo diše', no za njegovu neopravdano bogatu nelikvidnost i druge bludne nedaće, koje je počinio u našoj komuni, bit će zaslužno osuđen i kažnjen pred velikim sudskim vijećem na Placi u Višnjanu 6. III 73. u 17,30 sati. Poslije toga pustno veselje i ples". Kao potpisnici osmrtnice s lijeve strane je navedena "Vesela porodica: svi muževi i stabilizacija" a sa desne "Ožalošćena obitelj: SINJORATES FABRICIJUS".

Uz već spomenute razlike između nekadašnjih i današnjih maškara na kraju spominjemo još neke:

1. Nekad su samo garavili lice ili stavljali papirnu obrazinu vlastite izrade, dok danas nemaju samo obrazine tvorničke izrade, nego i čitave glave s perikom, bradom i brkovima.

2. Ranije su postojale dvije skupine maškara: lijepe u svečanim narodnim nošnjama i ružne u staroj i poderanoj nošnji. Danas se rijetko vidi nošnja a i u selu imaju čitave kupovne kostime: kauboj, Indijanac i slično, a uz to kompletnu

opremu koja prikazuje neku uvećanu životinju: majmuna, pijetla, pingvina i drugo.

3. U prošlosti su maškare obilazile svoje selo i tek par obližnjih sela i zaselaka (a jedino su zvončari obilazili šire područje), dok su nakon 1970. g. počele automobilima obilaziti veći dio Istre. Neki su to činili i autobusima. Posebno se to vidi u slučaju maškara iz Nedešćine (Labinština) koje su prve započele automobilima obilaziti Istru. Njihovo kretanje je ujedno i slika ekonomskog stanja: prvih godina putovali su s nekoliko automobila domaće prizvodnje i u koloni je bio traktor s alegorijskim prikazom, zatim su došli strani i bolji automobili, u doba nestašice benzina išli su u nekoliko autobusa, zatim samo u 1-2, a već se govori o prestanku tih kružnih obilazaka i ophodu u blizini vlastitog sela. Značajka ovih maškara je i u tome da nisu prikupljali darove.

Pa ipak, još uvijek postoje skupine seoskih maškara koje obilaze samo svoje ili tek po koje susjedno selo, prikupljaju kobasice, suhomesnate proizvode i vino,[23] te u nedjelju navečer (a ne kao ranije u pokladni utorak) priređuju zajedničku večeru s plesom, na koju dolaze svi suseljani, bez obzira da li su u nečemu sudjelovali.

U Rovinjskom selu od 1956. g. kontinuirano se priređuju "Seljačke maškare" koje po selu prikupljaju jaja, kobasice, kolače, torte i vino pa navečer priređuju zajedničku večeru i zabavu u Društvenom domu. Bira se i najbolja maska i dodjeljuje skromna nagrada.

4. Ugostiteljska poduzeća su već oko 1970. g. uvidjela da mogu iskoristiti maškare pa su počela organizirati različite programe i natjecanja, koja je u ovom prilogu teško i nabrojati. Najviše organiziraju plesne zabave s izborom najbolje maske i dodjeljuju niz nagrada, koje ni ne moraju biti jako vrijedne: boca pića, večera za dvije osobe, boravak u hotelu tjedan dana, put u Veneciju itd. Natječu se pojedine maske ali i grupe. Tako je u selu Kanfanar grupa osnovana 1975. g. i gotovo redovito posebnim autobusom ide po Istri i sudjeluje na natjecanju. Godine 1989. u sastavu skupine bili su: zvončar, "baba koja prede", veliki pijetao s tekstom: "Najveći jebač u Istri Pateh". Ove tri maske osvojile su u 1988. g. u Medulinu a 1989. u Poreču sve tri prve nagrade. Uz to je s njima u autobusu bio "vodič vola", "lova" (svećenik) i 5 "Japanki" za koje se ne može utvrditi da li više liče na Kineskinje. Ova skupina pokazuje izmjenu u odnosu maškara prema vlastitom selu: nekada se prvenstveno nastojalo zabaviti svoje suseljane i pred njima pokazati vještine o kojima će se kasnije dugo pričati, dok danas ova grupa ne izvodi nikakav program u svom selu a nastoji osvajati nagrade u drugima.

5. Najveća promjena u pokladnim običajima učinjena je uvođenjem ljetnih karnevala. Istina, oni se održavaju u turističkim mjestima a ne u selima i cilj im je da zabave turiste, ali su organizatori prije desetak godina počeli na te ljetne

---

[23] Zlatko Mileusnić, Obnovljeni pokladni običaji u selu Barat. Etnološka tribina 4-5, Zagreb 1983, str. 66. (Obnovljen 1983, ali kasnije napušten).

karnevale pozivati zvončare i neke seoske grupe, potom su neke počele dolaziti i bez poziva, pa se posljednjih godina taj broj osjetno povećao.

To premještanje pokladnog slavlja u nepodesno ljetno vrijeme započeto je u okviru Međunarodne smotre folklora u Zagrebu, kad su organizatori počeli pozivati bušare i zvončare da u teškim maskama i ovčjim krznima plešu po užarenom asfaltu. Na toj i sličnim smotrama izvođeni su i drugi programi kojima nije mjesto na sceni,[24] ali briga za privlačenje posjetilaca pobijedila je i kod ugostiteljskih radnika pa su počeli uvoditi ljetne karnevale ne samo u svakom mjestu, nego gotovo i u svakom hotelu. Prvo je 1966. g. započeto organiziranje ljetnog karnevala u Senju, a onda su drugi kopirali i prihvaćali. Svake godine se dodaje neki novi oblik. Tek je 5. 8. 1989. g. u Senju započeo 23. ljetni karneval predajom ključeva grada Senja "meštru karnevala" a karneval je trajao tjedan dana uz stalne izbore i nagrade najboljih maski. U Opatiji su također takvi karnevali postali dio turističke ponude, s nastupima zvončara u mimohodu koji im ne odgovara ni zbog ljetne vrućine ali ni zbog nemogućnosti kontakta s publikom i izvođenja igara koje redovito izvode u svojim selima. Novinarski zapis Poreča govori da je i tamo 1987. g. prvi put uvedeno da su kroz grad išli "pejaci, vragovi, Arapini i Rimljani u togama" kada je sredinom kolovoza organiziran ljetni karneval, "istina tek pokusno, ali ipak pravi, da se vidi kako gosti 'dišu', da bi narednog ljeta krenuo svojim tokom". Izvještaj govori da je najteže bilo Halubajskim zvončarima, jer je u "inače težak, ljetni dan valjalo se ukrasiti ovčjim krznima, odnosno životinjskim teškim glavama." Na kraju su birani miss i mister karnevala a nagrada je bila putovanje gliserom u Veneciju.[25]

6. Kao i u svadbenim tako je i u pokladnim običajima bitna razlika između nekadašnjeg i današnjeg izvođenja u smanjenju kontakta između izvođača i posmatrača, naročito u izostavljanju razgovora i duhovitog nadmudrivanja maškara i posmatrača. Nekadašnje maškare, kada su predstavljale svatovsku povorku, gotovo svuda započinjale su razgovor s domaćinom na isti način, a potom je o vještini domaćina ovisilo da li će prihvatiti dijalog i stimulirati na stvaranje novih oblika. Ako im domaćin nije u tome pomogao počinjali su izostavljati pojedine tekstove i skraćivati ih. Opisujući nekadašnje maškare Jakov Mikac bilježi pozdrav i traženje dozvole: "Dobar dan gospodinji, gospodaru i svoj družini! Dobri naši judi, dopeja san pred vašu poštenu hižu ove moje divojke i mladiće, da vas povesele na te pusne dane." Potom ukućani daju dozvolu, razgovaraju s maškarama, šale se i traže da im ostave jednu djevojku da im radi u kući ili traže nevjestu i slično. Na kraju pobirač darova zahvaljuje ukućanima: "Hvala lipa na daru, Boh daj, da bite i k litu u zdravju dala!"[26] Takvi dijalozi i zahvale danas se ne čuju, a najčešće maškare prime dar bez ikakve zahvale, jer ne žele da se po glasu sazna tko je iza maske.

---

[24] *Milićević*, vidi bilj. 8, str. 32.

[25] *V. Medvedac*, Ljetni karneval. "Porečki glasnik", Poreč, 1. 9. 1987, str. 16.

[26] *Jakov Mikac*, vidi bilj. 4, str. 225-226.

Pa ipak, i u izmijenjenim oblicima ili organiziranjem u nepodesno ljetno doba, maškare su običaj koji pouzdano neće ubuduće zamirati, nego će se razvijati i u sredinama koje su ga privremeno zapustile. Ljudima je potrebno druženje i veselje, nisu potrebni skupi kostimi, pa je na ljetnom karnevalu u Poreču prvu nagradu dobila turistkinja "čiji se kostim sastojao uglavnom od smokvina lišća."[27] Bit će to u sve većoj mjeri organizirane povorke dječjih i odraslih maškara, koje će jedne uveseljavati, a u kojima će drugi vidjeti zapreku da nastave svoju vožnju automobilom.

3. DRUŠTVENI OBIČAJI

Stariji ljudi na selu često spominju razliku između nekadašnjeg i današnjeg života a vide je u tome što danas postoje dobri uvjeti života ali se ljudi premalo druže, svatko živi za sebe, u selu se ne čuje pjesma ukoliko netko glasno ne uključi radio prijemnik, dok su ranije često bili gladni i iscrpljeni od teških poslova, ali su se uvijek družili i pjevali. Narodni svirač i pjevač Miho Orlić iz Roverije rekao je: "Naš je čovik kantâ od muke." Pjevao je od muke kad je bio toliko umoran da nije mogao ni jesti, ni spavati, umjesto da plače od muke, on je pjevao. Za ručno obavljanje većine poljodjelskih poslova bilo je potrebno više ruku i više uloženog truda nego pri današnjoj strojnoj obradi, ali to druženje i zajednički rad bio je prilika, posebno u pauzama, da se pričaju šale, priče i različite dogodovštine, te pjevaju pjesme.

Uvođenjem mehanizacije nepovratno je izmijenjen seoski život. Dvadesetak žetelaca želo je žito, mlatilo ga *cipima,* bacalo drvenim lopatama u zrak da vjetar odvoji pljevu, dok danas sav taj posao obavi kombajn za dva sata. Obavi to jedan čovjek i odmah prelazi na drugi posao, bez druženja i čašćenja. Za razliku od toga kazivači su više puta istakli da su išli pomagati obavljanje pojedinih poslova (npr. komušanje kukuruza) zato što su znali da će u i toku posla, a posebno nakon dovršetka, biti pjesme i veselja. Mladi nisu nikada bili toliko umorni da ne bi započeli ples. Pored toga očekivalo se da će domaćin ponuditi piće a domaćica kakvo jelo, makar samo krumpir pečen u žaru ili pod čripnjom na ognjištu.

Prilika za druženje i zabavu postojala je tokom čitave kalendarske godine, gotovo nakon svakog obavljenog posla. Kad je na sajmu uspješno obavljena kupoprodaja goveda ili konja, već je to bila prilika da prodavač pozove kupca na *likuf* (od njem. Leikauf = čašćenje pićem). *Likuf, likov* ili *kanata* vremenom je postao naziv za sva čašćenja i sve proslave nakon obavljenog bilo kakvog posla. No, i sami su seljaci govorili da je pravi razlog za proslave počinjao ljeti i u jesen, kada su plodovi žetve i berbe počeli dolaziti u kuću. Žeteoci su za jedno domaćinstvo radili i po nekoliko dana, a dan prije završetka najavili bi domaćici da će sutradan posao biti dovršen, kako bi ona mogla pripremiti likuf. Za tu priliku ona je pripremala bolje jelo i piće, ali se obavezno pripremi pijetao ili puran. Nakon večere bio je ples. Isto tako se likuf priređivao nakon dovršetka

---

[27] *Duška Jekić,* Maškare u "Luni", "Porečki glasnik", Poreč, 12. 7. 1988, str. 7.

berbe grožđa i kukuruza. U krajevima u kojima se uzgajala maslina priređivao se likuf nakon dovršetka berbe i dovršetka proizvodnje maslinova ulja. Ta proizvodnja s mlinom i presom na ručni pogon bila je izuzetno težak posao koji je pri dobrom urodu maslina trajao i po 2-3 mjeseca. Ali, to je ujedno bila prilika da se u dugim zimskim večerima u *toklariji* sakupe susjedi i prijatelji, staro i mlado pa čak i djeca, da se na ognjištu peče krumpir i umače u tek proizvedeno maslinovo ulje, te zalije dobrim vinom. Tu su se pričale priče, anegdote i šale, pjevale pjesme a ponekad i zaplesalo, pa je jedan kazivač rekao da se u tim prilikama ispjevalo više pjesama "nego ih Bog zna, a kad bi se skupilo sve vino koje se tamo popilo, bilo bi kao poplava Mirne".

Na Martinje se pretakalo i kušalo mlado vino, što je opet bila prilika za druženje kućnih domaćina, dok je kolinje bila prilika i za djecu i odrasle. Zatim je kasna jesen i zimsko doba bilo vrijeme prerade vune i konoplje, žene su prele do kasno u noć uz škrtu rasvjetu vatre s ognjišta ili *ćorice* (svjetiljke na ulje od koje je bilo više dima nego svjetla). Djevojke su plele i vezle, a mladićima je to bila prilika da dolaze u posjetu, upoznaju se i zabavljaju. To je bilo doba kada su se u najvećem broju sklapali brakovi.

Potom je slijedilo već spomenuto razdoblje pokladnog druženja i zabavljanja, a zatim slijedi razdoblje posta i Korizme a ujedno i težih proljetnih poljodjelskih radova. Više se ne održavaju plesovi pa nema ni druženja, a već iscrpljene zalihe hrane i pića ne omogućuju da se likufom proslavi završetak svakog proljetnog posla. Domaćice su ostavljale kobasice u ulje da bi poslužile kao obrok prilikom košnje ili žetve a nastupalo je razdoblje mliječne ishrane. U to doba su i pastiri imali svoje svetkovine. Na Jurjevo ujutro trebali su pastiri što ranije ustati i poći na pašu, jer se vjerovalo da će ovce bolje napredovati onome tko ih prvi potjera iz tora. Isto tako su se djeca toga dana ljuljala na ljuljački uz vjerovanje da ljuljanje prije izlaska sunca donosi zdravlje. Ujedno se smatralo da će biti marljiv preko čitave godine. Na Spasovdan i Ivanjdan pastiri su dobijali po čitav sir. Tih dana su se više družili, spojili su stada na jednom mjestu kako bi se mogli zabavljati i igrati različite igre, te počastiti sirom.

U današnje doba tek u nekim selima može se vidjeti kako ljudi igraju karte ili boćaju. Dječaci ponegdje igraju nogomet ili improviziranu košarku, a djevojčice *školice* ili *laštik*, te jedni i drugi voze bicikle. Sve starinske igre odavno su zaboravljene. Bilo je desetak igara koje su na sijelu ili uz čuvanje mrtvaca igrali mladići i djevojke, a jednako i čitav niz igara koje su igrali samo pastiri na paši. Prestankom uzgoja ovaca i smanjenjem broja goveda nestalo je pastira a time i pastirskih igara. Danas se vidi tek pokoji usamljeni starac kako čuva par goveda ili ovaca. Više se ne priređuje likuf iza žetve i berbe, poneki prirede večeru iza vršidbe, ali se naziv likuf više ni ne spominje.

U nekim selima naglo je uvećana gradnja novih, velikih kuća, pri čemu se skupi velik broj prijatelja i rodbine, naročito pri izradi betonskih ploča. Time je uveden novi običaj i obaveza da se svaki puta priredi obilata večera, a kada se dovrši pokrivanje krova, po starom običaju, na dimnjak se stavi manje stablo smreke, a domaćin još jednom priredi večeru na koju pozove sve one koji su na bilo koji način i bilo koliko pomogli pri gradnji kuće.

Nekadašnji crkveni blagdani i novouvedeni državni praznici, ako je vrijeme pogodno za rad, u selu nikako ne znače odmor i pauzu nego priliku za pojačani rad. Jedino što se još uvijek poštuje to je *samanj* – svetkovina zaštitnika crkve i sela. No, i tu je došlo do izmjena. Nije to nekadašnje cjelodnevno druženje uz ples i pjesmu, nego djeca i rodbina dojure automobilima iz grada na ručak ili eventualno i večeru (uz obavezan pršut, njoke, fuže ili druga nekadašnja jela), natovare automobile poljodjelskim proizvodima potom ostarjeli roditelji opet ostaju sami. Jedino se navečer mladi skupe na ples na kome mora svirati neki poznati muzički sastav, a kao poziv na ples služe plakati obješeni po čitavoj Istri.

Velika se promjena vidi i u odnosu prema nekadašnjoj hrani i ognjištu. Nakon rata ognjišta su izbacivana iz kuće, a sada ih poneki ponovo uvode i ponovo cijene nekadašnju hranu. Iza rata se to nije cjenilo a već nakon 1960. g. nekoliko ugostiteljskih objekata počelo je pomalo stidljivo u jelovnik uključivati maneštru i jotu, te domaće kobasice, da bi nakon 1970. g. niknuo čitav niz "istarskih konoba" u kojima se nudi meso s krumpirom pečeno pod *čripnjom* na otvorenom ognjištu, kobasice s *žlomprt* (ombolo) na gradelama, *maneštra s bobićima* (mladim zrnjem kukuruza), *fuži i njoki sa šugom* (tjestenina s gulašem), a u novije vrijeme i kupus s ovčetom. Godine 1988. na Bartulji (sajmu) u Žminju čak se to kuhalo u nekadašnjem velikom zemljanom loncu rakaljske proizvodnje. Za predjelo se sve više služi pršut i ovčji sir, koji se proizvodi u farmi ovaca Špin kod Poreča, a od 1990. g. osnovat će se velika farma na Ćićariji.

Uz jelo se sve više cijeni maslinovo ulje a nakon zapuštanja maslinarstva velika plantaža maslina u Poreštini povećat će potrošnju ulja i konzerviranih maslina. Pomalo se počinju cijeniti i nekadašnja pića. Tako je u Žminjštini bila poznata *supa* (crno vino u koje se stavi komad prženog kruha, ulja, šećera i papra) iz *bukalete,* a danas to postaje specijalitet cijele Istre. Slično je i s rakijom *biskom* (komovača s dodatkom imele i drugih ljekovitih trava) koja od humskog specijaliteta pomalo postaje istarskim.

* * *

U novije vrijeme dosta se govori o potrebi čuvanja tradicije i lijepih narodnih običaja. Na kraju ovoga priloga o njihovim promjenama i nestajanju treba se upitati da li su oni zaista uvijek bili lijepi i što bi od njih trebalo sačuvati. Romantičarski pristup iz 18. i 19. st. gledao je na selo kao na neku arkadijsko-ossiansku sredinu "gdje živi svijet s iskonskim nagonima prirodnih ljudi i nepokvaren od civilizacije. [28] Tako su shvaćenje zadržali pojedinci i do današnjih dana, pa se govori o "plešućim seljacima", o ljepoti običaja, u muzejima se izlažu ljepote svečane nošnje, na razglednicama se vide seljaci kako žanju, kose ili obavljaju druge poljodjelske radove u prelijepim svečanim nošnjama. Međutim, postojala je i tamna strana. Kada je Jelka Ribarić – Radauš prikupljala podatke o narodnoj nošnji, umjesto podataka o lijepim čarapama, čula je od jedne kazivačice da je

---

[28] *Ivan Lovrić,* Bilješke o Putu po Dalmaciji. Pogovor M.K., Zagreb, 1948, str. 222.

i zimi bila bosa i da bi ublažila hladnoću stala bi na mjesto gdje se upravo krava pomokrila "da nan bùde teplèje." [29]

Kako ni nekadašnji život, tako ni običaji nisu uvijek bili lijepi. Neki od tih običaja vremenom su postali čvrste odredbe koje sputavaju seosku zajednicu i pojedinca, a kada ih je pokušao mijenjati ili neispunjavati neminovno je izazivao sukob s neugodnim posljedicama. Njemački je etnolog Herman Bausinger u nekoliko primjera analizirao takve konflikte. Spominje slučaj mladića koji 1958. g. nije htio na uobičajeni način prije vjenčanja počastiti pićem seoske mladiće, a za uzvrat su oni na nekoliko načina kaznili njega i njegovu djevojku. [30] Drugim primjerom pokazuje kako običaj nastaje i doživljava promjene a pritom je stalno represivan prema pojedincu koji ga ne može ili ne želi održavati. Riječ je o darivanju djece vrećom slatkiša prvog dana školske nastave, uvedenom u Njemačkoj polovicom 19. stoljeća.

Bogatija djeca bila su ponosna velikim poklonom a siromašna rastužena kada su dobila premalenu vrećicu ili je uopće nisu dobila. Dolaskom nacionalsocijalizma običaj je ispolitiziran pa su djeci darivani slatkiši u crvenim vrećama s kukastim križem. U poratnim godinama običaj je opet postao represija kada mnogi roditelji nisu mogli kupiti slatkiše, da bi uz kasniji porast standarda poklon postao preglomazan. A kada je jedan zubni ljekar 1970. g. upozorio na štetnost slatkiša, pa s time mogao ugroziti interes trgovine, doživio je zbog svoje "bezdušnosti" napade bulevarske štampe. [31]

I u nas neki običaji i norme postaju represija za pojedinca. U najvećoj mjeri to pokazuje odnos prema ženskom spolu. To su različita pravila ponašanja koja sputavaju ženu u djetinjstvu, posebno prilikom vjenčanja, tokom bračnog života, pa sve do odnosa prema starici i udovici. Takve norme življenja istarske seoske žene sažeto je prikazao istarski pjesnik Miroslav Sinčić u pjesmi: "Žena". Govori o ženi koja je prva ustala i pripremila kavu, potom jednako s mužem radila u polju, pripremala obroke dok se on odmarao, a nakon što je navečer muž popio dvije bukalete i pošao na spavanje, žena je nastavila obvljati kućanske poslove, da bi ujutro opet prva ustala.[32] Ni danas se neke od tih normi nisu izmijenile, pa je normalno da nakon ručka muž čita novine i malo odspava dok žena obavlja kućanske poslove.

Civilizacija i mnoge olakšice što ih donosi u velikoj mjeri ublažavaju ili čak ukidaju neke ponižavajuće norme (pravo roditelja da djetetu biraju i određuju bračnog druga, otmice djevojaka i sl.), ali se još uvijek u običajima održavaju norme, kao što je spomenuto, koje pojedinci žele izbjeći. Neke od njih su spomenute uz prikaz svadbenih i pogrebnih običaja. No, kolikogod je civilizacija pomogla uklanjanju nehigijenskih uvjeta života i nekih ružnih običaja, imala

---

[29] *Jelka Ribarić – Radauš*, Ženska narodna nošnja na poluotoku Istri. Disertacija, Zagreb 1966, str. 65.

[30] *Herman Bausinger*, Volkskunde. Von der Altertumsforschung zur Kulturanalyse. Berlin und Darmstadt 1972, str. 130-134.

[31] Isti, str. 136-139.

[32] *Miroslav Sinčić*, Žena. U: Buzetski zbornik 4, Buzet 1980, str. 173-174.

je negativnu ulogu u zatiranju usmenog stvaralaštva, narodne glazbe, plesa i rukotvorskih vještina.

Pored toga neki novi običaji, pored spomenutih običaja uz odlazak u vojsku i polaganje zakletve, nisu ostvareni u pogodnom liku i djelomično su donosili represiju. Takvi su i neki državni praznici, te različite proslave poput prvomajskih. Etnolog Dunja Rihtman-Auguštin pokazala je i degradaciju slavljenja 8. marta.[33] Od prvobitno dobre namjere običaj je poprimio više represivnih elemenata. I tu se javlja podvojenost pa se bogatija djeca natječu u kupovanju skupih darova svojim nastavnicama, dok siromašnija ne mogu kupiti ni cvijeće, koje toga dana postaje enormno skupo. S druge strane većini žena i ta proslava u poduzeću postaje neprihvatljiva, te žele da kolege iz poduzeća što prije isprazne zalihe pića, kako bi ranije pošle svojim kućama. Tako i taj običaj ne donosi novu kvalitetu zbog koje bi bio cijenjen i prihvaćen, nego poput većine novih običaja postaje pritisak na standard onih koji ga ne mogu održavati.

[33] *Dunja Rihtman – Auguštin*, Etnologija naše svakodnevice, Zagreb 1988, str. 209-210.

SAŽETAK

Promjene u običajima istarskog sela

Prije tri stoljeća (1689. g.) Johann W. Valvasor napisao je knjigu u kojoj je djelomično opisao život i običaje istarskog sela. Stoljećima su ti običaji i vjerovanja održavani u gotovo nepromijenjenom obliku, a početkom 20. st. dolazi do naglih promjena, koje su još izraženije u prvim desetljećima druge polovice ovog stoljeća.

U ovom prilogu opisani su neki primjeri tih promjena u svadbenim i drugim običajima vezanim uz život pojedinca, kao i u društvenim običajima, za koje postoji mogućnost da će ih i u novim oblicima održavati i buduće generacije.